MUSTAFA KEMAL ATATÜRK

Zabit ve Kumandan ile Hasbihal

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

ZÂBİT VE KUMANDAN İLE HASBİHAL

Dizgi - Baskı - Yayımlayan: Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş.
Haziran 1998
Cumhuriyet GAZETESİNİN OKURLARINA ARMAĞANIDIR.

ATATÜRK'ün
Askerlik Üzerine Kitapları (1908-1918)

Atatürk, 1893'te (Selanik) girdiği askeri mektebi 1905'te (İstanbul) kurmay-yüzbaşı rütbesini alarak bitirmişti. M. Kemal'in öğretim durumunu, Selanik'teki askeri ortaokul, manastırda lise (1899) İstanbul'da harp okulu (1902) ve harp akademisi olarak sıralamak mümkündür. O, bu suretle askeri bilgiler için, zamanının bütün normal öğretim kademelerini başarı ile atlamıştır. Kurmay (erkânı-harp) sınıflarındaki okuma devresi kendisine yükseköğretimin en ileri bilgi ve görgülerini kazandırmıştır. Bunu her vesile ile kendisi daima hatırlardı. O, kurmay sınıflarında iken memleketin siyasi durumu ile ilgilenmiş, istibdada karşı hür fikirler yayan gizli neşriyatı okuması ve arkadaşlarıyla konuşmaları sayesinde, daha o zamandan memleketin siyasi mukadderatı için meşgul olmaya başlamıştır. O yıllarda harp akademisine ayrılan az sayıda genç subay talebeler, binlerce harp okulu gençlerine hitabeden hür fikirleri yaymak için çeşitli vasıtalardan faydalanmışlardı. Bu arada tertip ettikleri gizli gazetelerin yazıları bizzat M. Kemal'in kaleminden çıkmıştır. M. Kemal okuma devrelerinde anlayışlı, zeki ve çalışkan, hatta bazen fazla atılgan bir talebe olarak hocalarının takdirini kazanmış ve dikkat nazarlarını çekmiştir.
Aynı zamanda M. Kemal, öğretim devresinin her kısmında yazı yazmaya ve hatta manastırdaki okulda iken edebiyat ve şiire merak sarmış ve hitabet tecrübeleri için hiçbir fırsatı kaçırmamıştır. Ders kitaplarından gayri ne bulursa okumuş, harp akademisinde ve devlet merkezindeki müşahedeleri onda derin izler bırakacak kadar kuvvetli olmuştur. Bu tahsil çağından sonra 1905'den 1908'e kadar M. Kemal, Suriye'de ve Makedonya'da vazife görmüştür.
Bu yıllarda M. Kemal, bir taraftan mesleki bilgilerini tatbiki sahada ilerletirken bir taraftan da memleket idaresi için ikinci meşrutiyetin ilanından önceki siyasi faaliyetlere katılmıştı. Bu maksatla Şam'da kurduğu (Ekim 1906) Vatan ve Hürriyet adı altındaki siyasi cemiyetin faaliyetini Makedonya'ya intikal ettirmiş bulunuyordu.
İkinci meşrutiyetten önce Makedonya ve bilhassa Selanik, her bakımdan Osmanlı İmparatorluğu'nun en faal merkezlerinden biridir. Siyasi fikirler orada teşkilatlanmış ve olgunlaşmış, askeri birliklerin önemli kısımları orada toplanmıştır. Askeri ve sivil aydınlar zümresinin büyük faaliyeti bu bölgede merkezileşmiştir.
1907 yılında M. Kemal, kolağası (kıdemli yüzbaşı) rütbesiyle Makedonya üçüncü ordu müfettişliğinde vazifelidir. Aynı zamanda "İttihat ve Terakki" cemiyetinin gizli çalışmalarında yer almaktadır.
Makedonya'da (23 Temmuz 1908) hürriyet ilan edilince, Osmanıl İmparatorluğu'nda ikinci

meşrutiyet devri açılmıştır.
M. Kemal bu inkılaptan sonra ordu mensuplarının günlük politika konularıyla meşgul olmasını istememektedir.
İktidarı ele alan ve siyasi bir parti olarak iş başına geçen İttihat ve Terakki mensupları, bu fikri kabul etmek istememektedirler. Çünkü ihtilali başarabilmek için ordu mensuplarına dayanılmış olduğu gibi, iktidarı devam ettirebilmek için de yine onların siyasi faaliyetine ihtiyaç hissediliyordu.
M. Kemal, ordunun ıslahını istediği gibi, talim ve terbiye için gerekli çalışmaların yapılmasına çok önem vermekteydi.
Meşrutiyetin ilanından sonra, M. Kemal bütün dikkat ve ilgisini askeri çalışmalar üzerinde toplamıştır. O, subayların yeni esaslara göre mesleki bilgilerini arttırmak için yayın yapılmasını lüzumlu addediyordu.
Selanik'te Üçüncü Ordu Subay Talimgâhı Komutanlığı'nda (1909) iken, bu işlere daha çok vakit ayırmıştır. Osmanlı ordusunun Alman usulüne göre ıslahat hareketini zaruri bulmakla beraber, yine de kendi askeri hayatımızdan alınmış tecrübelerin bu işte rol oynamasını istemektedir.
M. Kemal imzasıyla 1908-1918 yılları arasında küçük broşürler halinde yayımlanmış kitapların tarih sıralarına göre isimleri şunlardır:
1) Takımın Muhabere Talimi, General Litzman'dan tercüme, Selanik. 10 Şubat 1324-(1908) (64 sayfa)
2) Cumalı Ordugâhı. Süvari, Bölük, Alay, Liva Talim ve Manevraları. Selanik 1325-(1907) (41 sayfa)
3) Beşinci Kolordu Erkânı-Harbiye Tabiye ve Tatbikat Seyahati. Selanik 1327-(1911) (40 sayfa) (*)
4) Bölüğün Muharebe Talimi. General Litzman'dan tercüme İstanbul 1328-(1912) (74 sayfa)
5) Zabit ve Kumandan ile Hasbihal. İstanbul 1334 -(1918) (32 sayfa).
Atatürk'ün bu küçük broşürlerini üç kısma ayırmak lazımdır. Birincisi iki kitap halinde olan General Litzman'dan tercümelerdir. Diğer ikisi, askeri tatbikat esnasında tutulan notların krokiler ilavesiyle kitap haline getirilmesidir.
"Zabit ve Kumandan ile Hasbihal" ise arkadaşı M. Nuri'nin (Conker) "Zabit ve Kumandan" adlı eserini okuduktan sonra onunla "hasbihal" şeklinde cevabıdır.
Şimdi sırasıyla bu kitapların mahiyetine temas edelim:
Atatürk, General Litzman'ın "Seferber mevcudunda Takım, Bölük ve Taburun Muharebe Talimleri" adındaki eserini (dördüncü baskısı) Türkçeye çevirmiştir.
Kendisinin önsözünde de belirttiği gibi bu eserin dilimize çevrilmesini lüzumlu görüyor, fakat başkalarının da aynı fikirle hareket edeceklerini düşünerek kendi tercümesini derhal çıkarmıyor. "Fakat zannettiğim henüz olmadı" diyerek eserin "tekmil münderecatının" bütün tercümesini beklemeden her meselenin bir kitapçık halinde çıkmasını münasip görüyor. Ayrıca da kaydettiğine göre "Eser tertibi cihetiyle buna müsaittir" diyor.
Bu tercümede harflerle gösterilen şahıslar yerine Türk isimleri kullanılmış ve haritadaki yer adları da tamamen Türkçe olarak konmuştur. Mesela, Yeşil Tepe, Pınarlıtepe, Föztepe, Yassıtepe gibi. Bunların, Türk okurlarına meseleyi mütalaa ve takip edilişlerinde daha kolaylık olacağını kaydetmektedir.

M. Kemal'in imzasını taşıyan bu tercümelerden biri (10 Şubat 1324-1908) Takımın Muharebe Talimi, ikincisi ise Bölüğün Muharebe Talimi'dir (1328-1912). Yukardaki listede 1 ve 4 numaralardır. Birincisinde bir harita ikinci kitapta ise bir kroki vardır. İkinci kitap doğrudan doğruya askeri bir meseleye dair verilen "misal" ile başlar ve daima krokideki isimlere atıf yapılarak açıklamalarda bulunulur. Yeni tabiye ve seferiye külliyatının beşinci numarasını alan bu kitapların, isimlerin değiştirilmesinden gayri, General Litzman'dan tamamen tercüme olduğu anlaşılıyor.

Daha önce Selanik'te basılmış birinci kitabın doğrudan doğruya tercümesinden evvel, Atatürk'ün yazdığı önsöz bilhassa dikkate değer. Burada esas fikirleri şudur:

Türk ordusunda senelerden beri tatbik edilmekte olan talimnameler bu yıllarda yeni usullere göre değiştirilmektedir. Bu, Türk ordusunun kendi çalışmaları neticesi ve tedrici bir tekamül ile olmadığı için yapılan yeniliklerin askeri hayatta esaslı hazırlıklar olmazsa şaşırtıcı olabileceğine inanıyor ve eldeki eski talimnameler'in zamanın terakkilerine uygun olmadığını kaydederek onların yerine "zaman-ı hazır harbinin taleb eylediği evsaf ve şeraiti bahşedecek yeni bir kitab-ı mübin koymak mecburidir" diyor. Böyle bir hazırlık ve çalışma yapılmadığı takdirde neticelerin iyi olmayacağını şu cümle ile belirtmektedir: "İşte bugün Osmanlı ordusu, heyet-i askeriyesi bu haldedir. Lakin, ne çare ki bu şaşkınlıktan bugün ihtiraz etmek istersek, yarın derecesi büyüyeceği için ihtiraz imkânı azalacak ya da bir meydan muharebesi ateşli seması altında esbab-ı izalesi mevcudiyetimize tesir-i elim icra edebilecek azim bir şaşkınlıkla nihayet bulacaktır."

Bu cümle, maalesef mağlup olduğumuz Balkan Harbi'nin adeta bir ön sezisi gibidir.

M. Kemal, ordudaki eski talimnameleri, "sakim âdetleri" tamamen bırakmak taraftarıdır. Fakat yeniliklere delalet edecek olan her rütbedeki subayların bu bakımdan iyi yetişmeleri şarttır. Kendisi bunun için diyor ki: "Bu hususta en iyi vasıta talimlerin harp noktai nazarından suret ve muvaffakiyet-i icraiyesini tasvir eden asardan istifade etmektir."

M. Kemal, elde bulunan eserleri kâfi görmemektedir. İşte bu itibarla lüzumuna inandığı yabancı eserlerden tercümelere başlamış ve bunlardan ikisini birer küçük broşür olarak neşretmiştir.

Bu broşürlerden ikinci grup başka mahiyettedir. Atatürk bir kurmay-subay olarak nazari bilgilere önem verirken, askeri tatbikat ve manevraların, sadece iştirak edenlerin istifadesinde kalmasına gönlü razı olmamaktadır. Bu itibarla, o bu tatbikat esnasında tuttuğu müşahade notlarını ve kumandanların yaptıkları tenkitlerini yazmış ve bunlardan ikisini bol krokilerle yine küçük birer broşür halinde neşretmiştir. Bunlar yukardaki listede 2 ve 3 numaralı olanlardır.

Bunlar öyle birer örnektir ki, M. Kemal'in mesleki gelişmesini hazırlamış ve onda müşahade ve tenkid tabiatını olgunlaştırmıştır. Bu kitapların metni okunduğunda, zamanının tarihini de düşünerek, bir hüküm vermek yerinde olur sanırım.

Şimdi aynı tarihlere ait Atatürk'ün bana yazdırdığı bir hatırayı burada okumak, kendisinin o devredeki meşguliyetleri için iyi bir fikir verecektir:

Atatürk, Selanik'te geçmiş bu olay için hatırasını dikte ettirdiği vakit (1937) yazıyı şu hükümle bitirmişti: "Kumandanlar madunlarından yüksek ve alim olmalıdırlar." Ayrıca da bana tavsiyesi şu olmuştu: "Bu yazıyı bir gün neşretmek istersen benim o tarihlerde çıkardığım bir tercüme kitabımdaki önsözümü okur ve buna ilave edersin." Bu makaleyi o

önsözle beraber Belleten'de 1950 yılında bastırdım ve tavsiye ettiği kitabın önsözünün bir kopyası ile fotoğrafını ilave ettim. Yazı şudur:
"Osmanlı İmparatorluğu'nda 1908 Hürriyet inkılâbı olmuştur. Mustafa Kemal, Makedonya'dadır. Yıl 1909 yazıdır. O, Selanik'teki büyük kumandanlık (erkân-ı harbiye) kurmayında kolağası (kıdemli yüzbaşı) rütbesinde bir subaydır.
Osmanlı ordusu hizmetinde bulunan Almanyalı Mareşal Von der Goltz, Makedonya'daki Türk ordusuna garnizon tatbikatı yaptırmak üzere, Selanik'e gelecektir.
Büyük kumandanlık erkân-ı harbiyesinde, talim ve terbiye masası şefi olan Mustafa Kemal, Mareşal Von der Goltz gelmeden evvel, Selanik civarında tatbikini muvafık gördüğü bir meseleyi hazırlamakla meşguldür.
Mustafa Kemal, Kumandan Hâdi ve Erkân-ı Harbiye Reisi Ali Rıza Paşaları bundan haberdar etmek istiyor. Paşalar, Kolağası Mustafa Kemal'in bu cüretini hayretle karşılıyorlar, onu âdeta tahtie ediyorlar:
- Canım, diyorlar, buraya gelecek olan Goltz bizden ders almak için değil, bize ders vermek için geliyor.
Mustafa Kemal,bu sözlere şu cevabı veriyor:
- Büyük âlim, filozof, "Millet-i müsellâha" müellifi olan Goltz'dan istifade etmek, üzerinde durulacak mühim bir noktadır. Ancak, Türk erkân-ı harbiye ve kumanda heyetlerinin kendi vatanlarını nasıl müdafaa etmek lazım geleceğini gösterebilmeleri elbette ondan daha çok mühimdir. Bir de, buraya yorgun gelecek olan Mareşal'a, fazla külfet yüklememek de münasip olur kanaatindeyim.
Mustafa Kemal'e serzenişler devam etmektedir. Onun hareketini doğru bulmayanlar, henüz kanaatlerini değiştirmemişlerdir. Bunun üzerine Mustafa Kemal daha ileri giderek:
- Efendim, diyor, benim hazırlayacağım meseleyi Mareşal'a göstermek ayıp değildir; bunun aksi ayıptır. Benim eserim, Mareşal'in fikrine uygun düşmez veyahut Mareşal benim eserime alaka göstermezse, kendi istediğini tatbik ettirmek onun elindedir. Fakat bütün Makedonya'ya şâmil, büyük bir Türk ordusu kumanda ve erkân-ı harbiye heyetinin hiçbir şeyi düşünmez ve hiçbir müdafaa tertibatı alamaz insanlardan teşekkül ettiği zehabını onda uyandırırsak, işte asıl Türklüğe ve Türk askerliğine yakıştırılamayacak hareket, bu olur.
Mareşal Goltz Selanik'e gelmiştir ve Splandit-Palas'tadır. O günün gecesinde, Mustafa Kemal, bu otele ve Mareşal'in nezdine gitmek üzere, bir davet alıyor. Mustafa Kemal'i otel koridorunda karşılayan, Erkân-ı Harbiye Reisinin yüzünde müjdeleyici bir beşaret vardır. Mareşal'in bulunduğu salona giderken, Erkân-ı Harbiye Reisi, bu müjdeyi Mustafa Kemal'e bildiriyor: Kendisinin planını Mareşal çok beğenmiştir, ancak bazı izahat almaya lüzum gördüğünden plan sahibini davet etmiştir.
Mustafa Kemal: "Merak etmeyiniz icabeden izahatı veririm" sözü ile muhatabını tatmin ederken, holde Mareşal'le karşı karşıya geliyor. Salona giriyorlar. Masa üstünde bir büyük harita durmaktadır. Kumandan ve Erkân-ı Harbiye Reisi ayakta dinliyorlar. Yalnız Mareşal ile Mustafa Kemal konuşmaya başlıyorlar. Münakaşa ediliyor ve karar veriliyor: Mustafa Kemal'in planı tatbik edilecektir.
Ertesi gün, Vardar nehri havzasında tatbikat başlıyor, karşılıklı kuvvetler harekete geçiyorlar. Bir muharebe tatbikatı yapılmaktadır. Muharebenin cereyanı esnasında Mareşal Goltz, Mustafa Kemal'i aratıyor ve yanında bulunmasını emrediyor. "Bana yardım ediniz"

diyor. Mareşal'in hakkı vardır. Çünkü kendisi araziye yabancıdır, o havaliyi Mustafa Kemal kadar tetkik etmek fırsatını bulamamıştır; bir de bu meseleyi tertip eden kendisi değil, bizzat Mustafa Kemal'dir.
Manevra bittikten sonra tenkid yapılacaktır; bunu yapan bizzat Mareşal olmuştur. Bu tenkidden bütün kumanda ve erkân-ı harbiye heyeti memnun ve müstefid olmuştur. M. Kemal'in kanaatine göre, Almanyalı Mareşal'in tenkidi, herkeste şu intibaı bırakmıştı: "Kumandanlar mâdunlardan yüksek ve âlim olmalıdırlar." (*)
İşte bu hatıra M. Kemal'in o tarihlerde mesleki meselelere ne kadar önem verdiğini belirten güzel bir örnektir.
Bu broşürlerden sonuncusu "Zâbit ve Kumandan ile Hasbihal"dir. Sofya'da Ataşemiliter iken Mayıs 1330'da yazdığı bu kitap diğerlerinden tamamen farklı bir karakterdedir.
Arkadaşı Binbaşı M. Nuri (Conker)'in "Zâbit ve Kumandan" adlı kitabını okuduktan sonra kaleme aldığı bu yazılarda M. Kemal hakikaten başlığında belirttiği gibi bir dertleşmede, bir hasbihal havasını vermektedir.
Kitabın tanıtılmasına geçmeden önce bu yazıları yazmaya kendisini sevk eden M. Nuri Conker'den biraz bilgi vereyim. Esasen bence Atatürk'ün Hasbihal'ini okumadan evvel "Zâbit ve Kumandan" kitabını okumak lazımdır. Şimdi neşredilmekte olan bu kitabın baş kısmında M. Nuri Conker'in hal tercümesi okunacaktır. Ancak burada Nuri Conker'in Atatürk'le olan arkadaşlık derecesine işaret etmek isterim.
11.1.1937'de vefat eden Nuri Conker için Atatürk bana hitaben Cenevre'ye 16.1.1937'de yazdığı mektupta aynen şöyle demektedir: "Hatay üzüntüsüne Conker'in ölümü acısı karıştı; bu acının açtığı yaranın derinliğini tahmin edersin."
Atatürk hakikaten Nuri Conker'i çok severdi. Onunla şakalaşmaları, konuşmaları en samimi bir hava içinde geçer ve birbirlerine senli benli hitap ederlerdi. Bunun sebeplerini şöylece sıralamak mümkündür. Bir kere M. Kemal, Selanik'te mahalle arkadaşı, sonra Askeri Rüştiye'de, Manastır idadisinde, İstanbul Harbiye mektebinde, Harp Akademisi'nde mektep arkadaşlığı etmiş olduğu Nuri Conker ile hayatta da hemen daima aynı yerlerde vazife görmüşlerdir. Bunlar sırasıyla şöyledir: Selanik'te Üçüncü Orduda, Hareket Ordusunda, Arnavutluk harekâtında, Afrika'da Trablusgarp ve Bingazi muharebelerinde, Çanakkale Anafartalar ve Conkbayırı muharebelerinde, Doğuda Muş cephesinde, İstiklâl harbinde ve inkılaplar devrinde, 1937'de Nuri Conker ölünceye kadar hemen ekseri zamanla beraber bulunmuşlardır. Atatürk onun arkadaşlığını daima aramış ve birbirlerine karşılıklı vefalı dost olmuşlardır.
Hatta Ankara'ya kısa bir müddet vali ve kumandan vekili oluşunun, Atatürk, Selanik'te hep beraber konuştukları zamanki vazife taksimi ile ilgili olduğunu, kendisine daima hatırlatırdı. 1908'in kış aylarından bir gece, Selanik'te Beyazkule karşısında askeri kulüpte bir konferansı dinleyen bir grup subay aralarında konuşuyorlar. Atatürk 1937 yılında bu olayı bana şöyle anlatmıştı:
"İnkılabı ikmal etmek lâzımdır. Biz bunu yapabiliriz. Ben, bunu yapacağım. O zaman için, düşündüklerimi size kısaca anlatayım: Bugünkü, Osmanlı İmparatorluğu'nun yüksek sayılan kumandanları, benim için yoktur. Ordu kumanda sicilleri için, ben son limit olarak, binbaşıyı kabul ediyorum. Geleceğin büyük kumandanları bunlar olmak gerektir. Sicil defterlerinin binbaşıya kadar olanlarını muhafaza edeceğim, üst tarafını yaktıracağım."

Arkadaşlarından biri, bu söz üzerine buna itiraz ediyor ve büyük tasfiye işinin nasıl yapılabileceğini anlamak istiyor. Mustafa Kemal'in cevabı şudur:
- Evet binbaşıdan yüksek olanlar aybaşında, benim teşkil edeceğim bürolara gelip maaşlarını istedikleri zaman, büro şefleri defterleri tetkik ettikten sonra: "Efendim defterde sizin isminiz yoktur, sizi tanımıyorum" diyeceklerdir.
Mustafa Kemal'in arkadaşlarından biri soruyor:
- Bundan sonrası ne olacak?
Mustafa Kemal, tereddüt etmeden, şu cevabı vermiştir:
- Bundan sonra ne olacağını, yapacağımız inkılap gösterecektir ve sözlerine devam ederek daha kat'i bir ifade ile
- Evet inkılap yapacağız. Bugüne kadar yapılan inkılap, kâfi sayılmaz. Fazlasını yapacağız. Memleketi binbir akılsızın eline ve keyfine bırakamam. Bu çok adamların yerine, birkaç kafa ile iktifa edebilirim: Mesela Kâzım (Özalp) Köprülü'yü Harbiye nazırı yapacağım. Nuri (Conker)yi Kumandan ve idare şefi yaparım. Fethi (Okyar)'yi yeni inkılapçı Türkiye'nin mümessili sıfatıyla Avrupa'ya gönderirim...
Sofrada hazır bulunan öteki arkadaşları, derhal soruyorlar:
- Ya bizleri efendim?
Mustafa Kemal şu cevabı veriyor:
- Sizler de göstereceğiniz değer, faaliyet nispetinde birer vazife alırsınız.
Sofradaki arkadaşlarından biri Nuri (Conker) M. Kemal'in istikbali kucaklayan bu sözlerine, ahenkli bir kahkaha ile gülüyordu. Mustafa Kemal, kahkahasını bir türlü yenemeyen, bu arkadaşının sükûnet bulmasına intizar etti ve sonra ona sordu:
- Niçin gülüyorsun?
Gülen arkadaşı cevaben:
- Seni düşünüyorum da, onun için... Bütün bu işler içinde sen ne olacaksın?
Mustafa Kemal, bu suale sarih cevap vermeden, yalnız bu umumi cümle ile mukabele etmiştir:
- Ben mi? Ben de sizleri o makamlara koyabilen olacağım." (*)
İşte Nuri Conker'le Atatürk'ün mahalle, mektep ve meslek arkadaşlıklarının kısa izahı budur.
Şimdi asıl iki kitap üzerinde biraz durmak isterim.
Binbaşı Mehmet Nuri imzasıyla çıkan kitap "Zâbit ve Kumandan" adını taşır ve "329 (1913) senesi kış devresinde Birinci Fırka ümera ve zâbitanına verilmiş konferansların" toplanması ve genişletilmesi ile meydana getirilmiştir. İstanbul'da Nisan 1330 (1914)'te basılmıştır. 101 sahifedir. Harita, kroki ve resim yoktur.
Kitabın gayesi, çeşitli derecelerdeki "Kumanda ve salahiyet erbabının" zafer ve galibiyet temin edebilecek surette vazife yapmaları için lüzumlu olan ilmi hasletlerden ve meziyetlerden başka askeri karakterden bahsetmektedir.
Nuri Conker kitabın mukaddemesinde "Önümüzde, acılıklarını gözümüzle gördüğümüz ve kalbimizle hissettiğimiz, felaketle neticelenmiş bir harp vardır" (s. 5) diyor. Asıl fikir olarak da sulh zamanında harpte imiş gibi hazırlanmak icabettiğine şu cümlelerle işaret etmektedir: "Biz kendimizi daima hal-i harpte bilmeliyiz. Böyle bilirsek bilfiil harp zuhur ettiği zaman hazırlık devri ile asıl icraat devri arasında çok fark görmeyiz, şaşırmayız, kaybetmeyiz. En

çok prova edilen oyunlar, sahne-i temaşada en muvaffakiyetle verilir. Bu daha ziyade sene-i tedrisiyedeki mesai ile hitamındaki imtihana benzer. Harp, vakt-i hazar mesaisinin bir imtihanıdır." (S. 10)
Kitap, "Maksata başlamazdan evvel" ve mukaddemeden sonra şu fasılları içine alıyor.
1) İstihkar-ı nefs ve hiss-i fedakâri, s. 17 - 51.
2) Zâbitanın, neferlerin celb-i kulüp ve itimadına mazhariyetleri ve kuvve-i maneviyelerini takviye, s. 52.67.
3) Fikr-i taarruz. S. 67-78.
4) Kendiliğinden iş görmek (bidat-ı zâtiye) ve mesuliyeti deruhte etmek. S. 78-101.
Nuri Conker bu fasıllarda askeri kanunnameler ve çeşitli talimnamelerin maddelerini alarak üzerlerine durmuş ve onlara dayanarak açıklamalar yapmıştır.
Bu, Nuri Conker'in hayatında yazdığı tek eser olmakla beraber Atatürk'e bir kitap yazdırmaya sebep olduğu için çok değerlidir. Kitap, açık ifadelerle yazılmış ve her mesele üzerinde hassasiyetle durulmuştur.
Atatürk'ün "Zâbit ve Kumandan ile Hasbihal" kitabı Sofya'da 1330 (1914) yılında yazıldığı halde "bazı takyidattan dolayı tab'ı bugüne kadar teehhür etmiştir" diye kaydedilmiştir. Minber matbaasında 1334 (1918)'de İstanbul'da basılan bu kitabın ilk sahifelerinde sağ köşede M. Kemal'in madalyon içinde bir asker resmi vardır ve imzası da "Sofya Ataşemiliteri Erkanı Harbiye Kaymakamı M. Kemal" yazılıdır. Diğer köşede "Erkânı Harbiye binbaşısı Mehmet Nuri Bey'e" ibaresi konmuştur.
Broşür, 32 sahifedir, "6" bölüme ayrılmıştır. İçinde altı tane resim vardır. İlki M. Kemal Nuri Conker'le sakallı olarak Afrika'da Trablus Garp muharebesindeki kıyafetleriyledir.
M. Kemal: Derne Kuvvetleri Kumandanı
M. Nuri: Umumi Bingazi ve Havalisi Kuvvetleri Erkânı Harbiye Reisi
Diğer beş resim Derne'de çekilmiş grup halindekilerdir. Atatürk yazılarına şu cümle ile başlıyor:
"329 (1913) senesi kışında Birinci Fırka zâbit ve arkadaşlarına verdiğin konferansların tevhidinden vücut olan" Zâbit ve Kumandanı, senenin mayısında okuyabildim." (Nuri Bey'in eseri kitabın kapağında da kaydedildiği gibi nisan ayında basılmıştır). "Bu güzel ve kıymetli eserini okumakta birkaç gün geç" kaldığını esefle kaydeden Atatürk, arkadaşının kitabından çok duygulanmış ve onu beğenmiştir. Sıra ile satır satır, hatta aynen cümleler alarak izah ediyor ve kendi fikirlerini ekliyor. Fakat bazen de tamamen kitabın muhteviyatını bırakarak Nuri Conker'le beraber takip ettikleri manevralardaki kumandan ve zâbitlerin durumlarını ve bilgisizliklerini acıklı bir surette tasvir ediyor. Atatürk'te Balkan harbinin acıları çok derin ve büyüktür. Doğduğu, büyüdüğü Selanik'in düşmana hibe edildiğini Afrika'da duyduğu vakit ne kadar elemli günler geçirdiğini burada hatırlatıyor. Sonra yine Nuri Conker'in kitabına dönerek hasbihaline devamla diyor ki:
"Ne garip haleti ruhiyedir? Dertli insanlar muhatabanın derdini dinlemekten ziyade kendi cerihalarını açmaktan zevk alıyor. Ben de Nuri, adeta seni dinlemekte olduğumu unutarak ne derin yaraları karıştırmaya başladım. Fakat merak etme, işte kitabını bıraktığım noktadan takibe devam ediyorum." S. 11
Atatürk, Nuri Conker'in kitabının her bölümü üzerinde ayrı ayrı dururken kendi fikirlerini verdiği misallerle de zenginleştirerek o kadar güzel yazıyor ki, adeta bu cümleler istikbalin

müjdelerini içinde barındırmaktadır. Bazı cümlelerin altları da çizilmiştir. Meselâ:
"İnsanlar, ancak emelleri, fikirleri teşhis ettirilerek sevk ve idare olunabilir" diye yazdığı cümleyi ismini vermediği bir filozofa atfetmektedir. (S. 17).Bu ifadelerden ve kendisinin sonraları anlattığına göre, şu meydana çıkıyor ki, Atatürk Sofya'da, yeni yeni kitaplar okumakta ve onların üzerinde durmaktadır. Mesela istikbalin devlet kurucusu ve inkılapçısı şu suali yazdığı zaman acaba ne düşünüyordu:
"Şimdi, bizim sevk ve idare edeceğimiz insanların emelleri fikirleri, ruhlarında meknuz hassaları nedir? Biz, kumanda edeceğimiz insanların hangi emellerini şahıslarımızda tecelli ve tecessüm ettirerek onların kalplerini, onların itimatlarını kazanacak ve onlara manevi kuvvetleri ilham vesaitini tayin edeceğiz?"
Dördüncü başlık "Ruh-ı taarruz"dur. Bu kısımda Japonlardan örnek getirerek bu fasla cevap vermiş oluyor.
Atatürk'ün en çok üzerinde durduğu bölümün "İnisiyatif" başlığı altındaki yazılardır.
Bu kelimenin izahı "kendiliğinden hareket ve iş görme"dir. Bölüm başlı başına fikir muhassalasıdır.
Mustafa Kemal'in bu kitabının son faslı (6) Sirenaik harbi ile ilgili örneklerdir:
"Bizim Sirenaik'te kumanda ettiğimiz kuvvetlerin eczasında, kuvve-i maneviye, fikr-i taarruz ve inisiyatif evsaflarının mevcut olduğundan bahsedilmiştir" diyor. Fakat buna derhal cevabı Afrikalılarda bu sayılan vasıfların fiil halinde gösterilebilmesi, Türkiye'den gidenlerin orada başa geçmeleriyle meydana çıkabilmiştir.
Atatürk, bu küçük kitabında okunduğu zaman görüleceği gibi çok meselelere temas etmiştir. Burada yeni harflerle okuyacak olanlara eski harflerle basılmış kitabın kısa bir tasvirini yapmış oldum.
Yukarıda yayımlandıkları tarih sırasına göre listesini verdiğim kitaplardan "Zabit ve Kumandan ile Hasbihal" 1914'te yazılıp 1918'de basılmış olmakla beraber, bu elimizdeki kitapta ilk bölümünde okunacaktır. Çünkü bu yazılar, o tarihlerdeki Mustafa Kemal'i bize bizzat kendi kaleminden en iyi tanıtan bir eserdir.
Okuyucular, bu kitapların hepsini bir bütün halinde görüp Atatürk'ün o tarihlerdeki (1908-1914) mesleki endişelerini ve okumaya verdiği değeri anlayacaklardır. Nihayet onun, kendi bilgilerinden ve fikirlerinden başkalarının da istifade etmesini istemiş olduğu görülecektir.
Fenne, ilme, insan kudretine büyük değer veren Atatürk'ün bu kitabındaki şu cümlesi ne kadar çok şey ifade etmektedir:
"İnsanları istediği gibi kullanan kuvvet, fikirler ve bu fikirleri teşhis ve tamim eden kimselerdir."
Bu küçük kitaplar, XX. asrın milletçe ve dünyaca büyük adam tanıdığı Atatürk'ün hayatının belirli bir devresinde fikri çalışmalarını aksettirmesi bakımından çok önemlidir.
O, okumuş, öğrenmiş ve öğretmek için de yazmıştır.

Prof. Dr. A. AFETİNAN
27 Mayıs 1959

Yazan:
Sofya Ataşemiliteri
Erkânıharbiye Kaymakamı
M. KEMAL

ZÂBİT VE KUMANDAN
İLE
HASBİHAL

Bu kitap; 1330 tarihinde yazılmıştır. Bazı takyidattan dolayı tab'ı bugüne kadar teehhür etmiştir.

M. Kemal

"ZÂBİT VE KUMANDAN" İLE
HASBİHAL

- 1 -

1329 senesi kışında Birinci Fırka zabit arkadaşlarına verdiğin konferansların tevhidinden vücut bulan "Zâbit ve Kumandan"ı bu senenin ancak mayısında okuyabildim.
Bu güzel ve pek kıymetli eserini okumakta, birkaç gün geç kalmış olmakla cidden ittihama sezayım. Fakat eser bir defa elime geçtikten sonra da onu birkaç defa okumaktan ve bilhassa bazı bahislerinin candan gelmiş olan derin ve müessir maanisini dimağıma yerleştirmekten aldığım zevk ve istifadenin kıymetini sana, bu sanihatın müessiri olabildiğinden, teşekkür ederek takdir etmeyi bir vecibe bildim.

- Mukaddemene takaddüm eden beyanatında; "evsaf ve hasail-i ilmiyeden, mezaya ve secayay-i askeriyeden" bahsedeceğini; "zabit ruhunun kuvayi maneviyesini beslemeye hadim olacak nıkat ve keyfiyatın taharri ve imtihaniyle iştigal" eyleyeceğini; "efrada telkin edilecek manevi" dersleri de mevzuubahis kılacağını ve "nüfuz-i amiriyet"in tahsil ve temkini usullerini irae edeceğini anladığım anda kitabına âşık oldum. Ve derhal intikal ettim ki sen on senelik hayat-ı askeriyenin, içinde yoğrulduğun birçok müstesna hadiselerin sana kazandırdığı acı, tatlı tecrübelerini ve vicdanında ve dimağında inkişaf-ı tammını bulan o necip ve vatanperverane efkâr ve hissiyatını, vatancüda olmaktan mütehassıl kalbi yaralarına mezcederek bizi ağlatmak, bizi utandırmak, alnımıza sürülen kara lekeleri silmek gayret ve vazifesine davet etmek istiyorsun.

Ve filhakika mukaddeme-i kelâmın olan, "önümüzde, acılıklarını gözümüzle gördüğümüz ve kalbimizle hissettiğimiz, felâketle neticelenmiş bir harp vardır" ifadesiyle efkâr ve hissiyatımıza bir saha-i teellüm açıyorsun...

Ben, bu elem-i fikri ve hüzn-i vicdani ile mukaddemeni takip ederken, harbin, "sanat-i askeriyenin öğrenilmesine medar olan vesaitin en mükemmeli, en hakikisi" olduğuna ve Hidemat-ı Seferiye kanunnamesinin bir madde-i mahsusasının da işhadıyla, muhtelif rütbelerdeki kumanda sahiplerinin kesb-i iktidar ve ehliyet etmesine hizmet eden vakt-i hazar vesait ve vesailile bizzat harp ve onun şerait ve muktezeyatı arasında yaptığın mukayeseyi ve bulduğun dağlar kadar farkı tasdik ettikten sonra "ordumuz zâbitanının kısmıazamının harpte bulunmuş olması dolayısıyla, bunca ateşleri kalbimizi yakmış olan harb-i ahîrin bize meslek noktainazarından temin-i istifadeden hâli kalmamış bulunduğu" noktasında durdum ve biraz daha fazla düşündüm.

Senin istidlâlâtına iştirak etmek veya etmemekte dumanlı bir muhakeme-i fikriyenin zebunu kaldım.

Dimağım mübhem hükümlerle kararsızlığını izale edemeden nazarım müteakip satırlara aktı.

Bir ordunun, hazarda takıbeylemesi lazım gelen ciddiyet-i mesaiye ve bu mesai ile tahkim olunan müktesebat-ı ilmiyenin zamanı hulûlünde müntic-i galibiyet olacak surette tatbiki için meslek-i celil-i askeri erbabının haiz bulunmaları lazım gelen havas ve mezayay-ı maneviyeye ait sözlerini de müthiş bir darbe takip ediyor. "Ordumuzun son Balkan harbindeki mağlubiyet-i elimesi acı bir hakikattir. Sukut-ı hayale uğranıldı."

Evet, pek acı bir hakikattir; fakat senin de izah ettiğin gibi bu hakikat-i meşumeyi idrak edenler de vardı. Ve bence idrak etmemiş olmak için ya gafil veya cahil olmak lazımdı.

Selanik'te 1327 senesi Haziran'ının on yedinci günü, Kolordu Kumandanı'na takdim edilmiş olan resmi bir raporun bazı noktalarını -ibret almak, mazideki derin uykumuzu hal ve istikbalde devam ettirmemek için- hep beraber bir daha gözden geçirelim:

"Madde 1 - ..... Binaenaleyh terbiye-i münferide devrine neticesiz ve muhassalasız hitam verilmiştir.

2- ..... Teftiş edeceği devre-i talimiye muhassalasının ne olmak ve nasıl olmak lazım geldiğinden bihaberdir.

3- ..... Fırka kumandanı kıtaat karşısında aldığı seyirci vaz'iyle ..... adem-i huzurundan daha muzir hissiyat tevlid ediyor; ..... vazifesinin cahilidir.

4- Alay ve fırka kumandanının teftiş ve tenkitteki cihetleri zâbitanda hayret, istihza ve adem-i

itimad hissiyatı uyandırıyor.
5- Bu zihinde ve bu ilimde alay ve fırka kumandanlarının bugünkü terekkiyat-ı askeriye ile mütenasip olarak yetiştirilmek mecburi olan kıtaatı yetiştiremeyecekleri ve onlara hüküm ve kumanda ve icabında onları sevk ve idare edemeyecekleri şüphe ve tereddüt kabul etmez hakayık-ı bahiredendir.
Bu noktadaki hakayıkı görüp söylememek ise ordunun ataletine kıymetsiz kalmasına, harpte vatanı kurtarmak için talep olunacak vazife-i mühimmeyi ifa edememesine rızay-i kalbi göstermektir ki, bu hiyanetle tevsim olunur.
6- Bu hale bir an evvel çaresaz olmaya teşebbüs her sahib-i namus ve vicdanın vazifesidir. Emir ve kumanda salahiyetini haiz olmayanların bu hususstaki hizmetleri, müşahede ve tetkiklerini sahib-i icraat olanlara arz etmektir.
Sahib-i makam ve icraat olanların eşhasa merhamet etmek za'f-ı kalbinde bulunarak ordunun inhitatına yardım etmemeleri..."
Bu raporumu takdim ettiğim makamda o zaman -vatanım Selanik'i muharebesiz Yunan ordusuna teslim eden kuvvetin başında bulunmuş olan- zevat oturuyordu.
Raporumuzun bu makam sahibinden Ordu Müfettişlik makamı sahibine kadar gittiğini işitmiştik. Fakat ne maksatla? Hadnaşinas'lığın bir numunesini göstermek maksadıyla...
Ordu müfettişliğine de vaki olmuş bir maruzatın son satırlarını okuyalım:
"..... Kumandanları zevat-ı mumaileyhimden ibaret olduktan sonra... Orduda netice-i talim ve terbiye ve emrü kumandada ve itaat ve inzibatta hüsnü cereyan aramak serapta taharri-i ab kabilindendir."
Ordumuzda (Goltz)'un talebeliğiyle iştihar edenlerin de çoğu müşarünileyhin "iyi bir ordu vücuda gelmesine dahli olan avamil-i muhtelifenin en müessiri bilâşek binnefis başındaki amirin tesiridir" hakikatini idrakte ve ordular için beyan edilmiş olan bu mülâhazanın en küçük cüzütamlar için de cari olduğunda gafletleri görülüyordu.
Devre-i Meşrutiyetin, Osmanlı ordusunu ilk teşhir ettiği, Edirne manevra sahasında hayalen şöyle bir dolaşalım:
Senin ve benim ve senin ve benim gibi birçok rüfekanın kollarımızda beyaz birer band vardır. Biz hakem idik. Bizden daha büyük hakemler de vardı.
Ne hüküm verilmişti?
Bunu söylemeden evvel ne görülmüş olduğunu hatırlayalım:
Mesela; Mavi Kolordu'nun sağ cenahında hareket eden bir fırka kumandanından fırkasına verdiği emir ve fırkasının bulunduğu vaziyetin beyanı -istizah salahiyetini haiz bir zat tarafından- rica edildi.
Fırka Kumandanı böyle bir suale muhatap olmamış gibi atının üzerinde sakit ve pek ziyade sakin ve ebkem duruyordu.
Biraz intizardan sonra birinci sualin cevabından sarfınazar olunarak Kolordu Kumandanı'ndan alınan emrin müeddası soruldu; yine cevap yok! Sebep?!
Sebep, aldığı emrin manasını anlamamıştı.
Sebep, verdiği emrin veya daha doğrusu imza ettiği emirnamenin neden ibaret olduğunu bilmiyordu.
Sebep, çünkü, zevahire rağmen o fırkaya, o kumanda etmiyordu.
Sebep, edemezdi...

Ya böyle anlaşılmadan verilen emri telakki eden alay kumandanları. Evet, bu merakı izale için Fırka kumandanının yanından ayrılarak, (Karıştıran) istikametinde yürüyen alaylara mülaki oldum.
Bir alay kumandanına, beni hareketleri hakkında tenvir etmesini rica ettim. Şimdi, dedi. Ceplerini karıştırdı. Ceketinin iç cebinden iki buruşuk kâğıt çıkardı. İşte iki emirname, dedi; birini gece aldım, birini sabahleyin... Henüz ilk emrin icabatını tamamen ifa etmediğimiz için ikinci emrin ahkamını tatbike başlamadık...
Bu emirleri gözden geçirdim. İkincisi birincinin hükmünü iskat ediyordu.
Fakat, alay kumandanı, hâlâ, evvela birinciyi ve sonra ikinciyi diyordu. Niçin?!
Çünkü; alay kumandanı numara sırasıyla tatbikini düşündüğü emirlerin ne birinci ve ne de ikincisini anlamıştı.
Halbuki, alayı gidiyordu. Fakat, nereye ve ne için?! Bunu, alay kumandanının kendisi de bilmiyor, alayını takip edenlerden hiç kimse de bilmiyordu.
O halde, nereye gidiliyordu?
Bu gidiş elbette, felakete, hacalete doğru bir gidişti.
Harekatını nihayete kadar takip ettiğim bu fırkanın gece olduğu zaman duçar olduğu sefaleti, kıtaatından bazılarını kaybederek çektiği ıstırabı, ertesi günü mukabil tarafın topçu ve piyade ateşi altındaki perişanlığını tasvir etmek istemiyorum.
Yalnız, beyan etmek isterim ki bu ve bunun gibi asker yığınlarının, o gidişlerinin muhakkak felakete, mezara doğru bir gidiş olduğuna hükmetmek için pek keskin muhakeme sahibi ve pek ziyade dûrbin olmak lazım gelmezdi.
Biz, o zaman hükmümüzü vermiş ve saday-ı vicdanımızı en yüksek perdeden en büyük kulaklara işittirmek azminde bulunmuş ve "bazı nikatın nazarı dikkat ve intibaha arzını vazife-i vicdaniye addederiz demiştik...
Ve demiştik ki, "bir kıta ve bahusus zâbitan heyeti, yalnız hüsn-i misal olacak rehberlerle yetiştirilir..."
"İnsanların hürmet ve taziminin, itaat ve inkıyadının kendinden maddeten değil, manen yüksek olanlar hakkında tecelli etmesi icabat-ı ruhiye-i beşeriyedendir."
Ve demiş idik ki "Ordunun ukde-i hayatı olup birçok ananata bağlı olarak neşvünema ve kemal bulabilen zabturapt-ı askeri hissiyatını bugün Osmanlı Ordusu heyet-i zâbitanında safha-i hakikiyesinde görmeyi talep etmek ahval-i ruhiye-i beşeriyeye adem-i vukuftur."
Ve istirham etmiştik ki, "bugün için teşebbüs; bilâkuyud ve müsamaha evsaf ve liyakat-i mahsusa sahibi olmak istidadını izhar edenlerden bir (kumanda ve zâbitan heyeti) vücuda getirmek olmalıdır."
Ve izah etmiştik ki "Ancak malumatlı, muktedir, faal, müteşebbis ve sahib-i salahiyet bir ordu müfettişinin daire-i teftişinde, cahil, ordunun talim ve terbiyesindeki gayeden bihaber kolordu ve fırka kumandanları barınamayacakları gibi.. kezalik, ancak, evsaf-ı lâzimeyi haiz kolordu kumandanlarının, kolordularında, muhtac-ı istirahat olan ve bir heykel-i muzir vaziyetini almaktan başka orduya iyiliği olmayan fırka ve alay kumandanları cay-ı kabul ve atalet bulamazlar..."
Şedit gibi görülebilecek olan bu icraatın mutasavver mahazirinin birer birer çaresi de gösterildikten sonra:
"Alel'umum iyi ordularla iyi kumandanlar yekdiğerinden infilak kabul etmez şeyler nazariyle

görülmek için" izaa-i vakte lüzum ve müsait hal yoktur, dedik. Ve en nihayet, hatırlattık ki: "Ordunun selametini vicdanen düşünen erbab-ı namus ve ahlak, riyadan muarradır. Ahlak-ı mükemmele ashabından olanlar ekseriya, sulh ve asayişte, enzar-ı teveccühü celbetmekten ziyade meneden bir surette idare-i kelam ederler."
Sonra ne olduğu sizce malumdur. Denildi ki bu yükselen feryadın manası yoktur. Bu lüzumsuz bir fart-ı gayret ve belki de bir cinnettir!..
Yok... Yok... O feryat, eser-i cinnet değildir; o feryat bugünkü felaketi nazar-ı vicdan ve nazar-ı akl ile görebilmekten mütehassıl ıstırabatın inikâsatı idi.
Filhakika, bir gün, (Sirenayik) (Cyrenaique) darülharekatından Balkan yangınına koşarken...
Bir gün, Afrika sahilinden vatanıma ulaştıracak yolların kapanmış olduğunu görürken...
Bir gün, işittim ki vatanım Selanik ve orada anam, kardeşim, bütün akraba ve taallûkatım - mahiyetlerini anlattığım için vatanımdan kovulduğum zevat tarafından- düşmana hibe edilmiştir...
Ne garip halet-i ruhiyedir. Dertli insanlar muhatabının derdini dinlemekten ziyade kendi cerihalarını açmaktan zevk alıyor. Ben de, Nuri; adeta seni dinlemekte olduğumu unutarak ne derin yaraları karıştırmaya başladım. Fakat merak etme, işte, kitabını bıraktığım noktadan takibe devam ediyorum...
"Harpte, bütün işleri kuru mukavemet ve kahramanlığın göreceği fikri anlaşılmasın demeyi zait" görüyorsun!
Ben, bunu demeyi bizim için vacip görüyorum. Beraber şahidi olduğumuz bir iki manzarayı, burada, sana hatırlatacak olursam senin zait'ten vacibi de geçerek farz-ı ayna kadar çıkacağından şüphe etmem.
Mesela; senin yaralandığın bir muharebede, sağ cenah alaylarından birinin cesur kumandanı, düşman topçu ateşi altına girdiği huduttan Doğan Arslan sırtlarında, düşman piyadesinin tekâsüf eden ateşleri altında, alayının geri dönüp kendisini yalnız bıraktığı noktaya kadar daima palası elinde ve kendi avcı hattının önünde bulunmuştu. Bu cesaretin hayranıyım: Fakat, maatteessüf bu cesaret ve kahramanlık Alayın muzaffer olmasını temin edemedikten başka perişan olmasına da mani olamadı.
Vukubulan bu tavır ve mişvara mukabil, Alayın topçu ateşi altında, maksada ve araziye muvafık olarak açılması ve daha sonra yayılması ve daha sonra tahsis olunan cephede taarruz ve hücumu ve komşu kıtaat ile irtibatı sevk-u idare ve muhafaza olunsaydı ve bunun için elde, pala yerine dürbün bulundurulsaydı ve bunun için avcı hattının önünde değil, ihtiyatının yakınında vaziyete nazır ve hakim olunacak noktada bulunulsaydı ve ancak, halin, vaziyetin, sanatın bütün icabat ve tedabirine tevessülde muhafaza-i sükûnet ve metanet edildiği halde nâgehzuhur bir sebeb-i meşum'dan dolayı Alayının yüz geri ettiğini gördüğü anda, kılıcını çekip, atını dört nal sürüp düşmanın şarapnellerini, mermilerini istihkâr ederek geri dönen avcı hatlarını çiğneseydi ve bu suretle Alayını durdurup tekrar hasma tevcih etseydi, işte, o zaman, bir Alay kumandanına yaraşan cesarete âsumanî bir misal gösterilmiş ve Osmanlı tarihinin kahramanlığına ait faslında bir sahife-i zerrin vücuda getirilmiş bulunurdu.
İşte, böyle bir cesaretin kurbanı olan Alay kumandanının namına, heykel rekzine Cenab-ı Peygamber de razı; ve ümmeti tarafından "Hel yestevi'llezine ya'lemûne ve'llezine lâ ya'lemûn" mazmununa bir iman-ı fiili gösterilmiş olmasından ruhen mahzuz olurdu.

- Sen "hasâil-i mümtaze-i merdâne ve ahlâk-ı fazıla-ı fedakârane ile tetevvüc etmeyecek kadar malûmat-ı fenniyenin, başlı başına temin-i maksat" edemeyeceğini iddia ediyorsun. Bu iddianda ne kadar haklısın...
Hatta, ben, senin kaziyyeni berakis yaparak, iddia ederim, ki:
Hasail-i merdâne ve hissiyat-ı fedakâranedir, asl'olan!
Bunlar, yani (karakter) müktesebat-ı ilmiye ve fenniye ile kesb-i mazbutiyet etmedikçe bile masdar-ı maalî-dir; ancak her vakit emin, mefkûr netayiç vermez.
- Talimnamelerin, "harbin zâbitten istediği ruhi ve ilmi kudret ve meziyeti" verecek olan kısımlarının ve maddelerinin mekteplerimizde, lâyık oldukları derece-i ehemmiyette hüsnü tedris ve telkin edilmemiş oldukları hakkındaki beyanatına şahadet ederim. Ve fakat, senin, burada hitam bulan mukaddemeni, ona, birkaç satır daha ilave ederek, biraz tatvil ettikten sonra o pek müdellel olan (istihkar-ı nefis) zeminini tetebbu edeceğim.
Filhakika, Mektebi Harbiyemizdeki derece-i tahsil "zâbitlik vezaif-i asliyesini" zâbitin ruhuna sokacak mertebede nafiz değildi. Ve fakat, mektep sıralarında, bu hususta daha ciddi ve daha vâsi bir devre-i tederrüs ve taallûm geçirilmiş olsaydı dahi yine maksadın husulpezir olamamış bulunacağı itikadındayım.
Çünki, bence, hakiki feyiz verebilecek, mekteb-i asli, kıtaattır.
Bence, asıl, talim-i sanat edecek, hakiki muallimler ve mürebbiler birbirinden yüksek olan kumandanlardır.
Çünki bence, Mektebi Harbiyeden alınan şahadetname, genç mülazımın, bölük kumandanı efendinin daire-i terbiyetine kabule şayan olduğuna delalet eder.
Genç mülâzım, asıl ruh-ı sanatını, intisabettiği bölüğün efradı önünde, bölüğün babası olan yüzbaşısından ve daha büyük âmirleri tarafından, iş üzerinde bulunaraktan öğrenecektir.
Evvela, kumandan olacaktır, bir takıma! Ve sonra, kumandan olmaya hazırlanacaktır; bir bölüğe! Ve işte böyle öğrenecektir ve sonra öğretecektir...
Ordu mekteb-i amelisi, ancak bu suretle, makamının ehli bölük kumandanları; makamının ehli tabur, alay.. ilâh kumandanları yetiştirmek sayesinde, milletin evlatları bir sürü gibi değil; şanlı, şerefli insanlar olarak şan-u şerefe sevk ve tevcih olunabilir.
Burada kadim bir hatıramı ihya edeyim: Beray-ı seyahat İzmir'den rakip olduğum vapur Girit'ten geçerek Katanya'ya gidiyordu.
Girit'ten -orada bulunan Avrupalı kıtaattan birine mensup- bir mülâzım bindi. Bununla muarefe peyda ettik.
Bir gün sonra -tekrar Girit'e dönecek olan bu mülazımla- Katanya'nın bir gazinosunda buluştuğumuz zaman, o, bana, orada, tedarik edebildiği yeni bir takım âsar-ı askeriye'yi gösterirken diyordu, ki: Yüzbaşım "son zamanlarda yeni çıkan âsar-ı askeriye'yi takipte beni biraz müsamahakâr gördüğü için adeta bana, mün fail olmuştur. Mesut tesadüfle, burada tedarik ettiğim bu kitapları ve benim onları okuduğumu göreceği zaman, şüphesiz memnun ve bana bu yüzden hasıl olmuş bulunan infiali zail olacaktır."
Bu mülâzım efendinin yüzbaşısının, zâbitlerini yetiştirmekte nasıl bir bölük kumandanı olduğu, mülâzım'ın gözlerinde, pekâlâ okunabiliyordu.

- İstihkar-ı nefis ve hissi-i fedakâri babında talimnamelerin amik manalı maddeleri üzerine, o yaralı bacağını uzatıp çıkıyor ve oradan bütün salahiyet-i kelamınla, hitabederek diyorsun ki "zabitlik demek, feday-i nefs-ü canı katiyen göze almış olmak demektir."
"Bir zâbit, sanatı namına, hayat ve mevcudiyetine hiç ehemmiyet vermeyecektir."
Zâbit "hayat ve rahatın hiç düşünülmemesi icabedince" rahat ve hayatını feda etmeyi şeref bilecektir.
"Muktazay-ı namus" budur.
Ben bu sözlerin dimağlarda ve vicdanlarda hasıl edeceği derin akislerin ahengini bozmaktan korkarak, hiçbir söz söylemeksizin onları yalnız kemal-i huşû ile dinlemiş olmakla iktifa edeceğim.
- Muharebede her atılan merminin isabet etmediği hakkında verdiğin teminat hizasında, muharebede yağan mermi yağmuru, o yağmurdan ürkmeyenleri, ürkenlerdeh daha az ıslatır, diyeceğim. Ve filhakika böyle olmasaydı Trablusgarp harbine iştirak etmiş olan bütün arkadaşlarımızın mutlaka Trablus'ta, Humus'ta, Bingazi'de, Derne'de, Tobruk'ta, İtalyan istihkâmları karşısında bugün kemiklerinin bile kalmamış olmaları iktiza ederdi. Halbuki, o kahraman arkadaşlar, Balkan muharebesinin de, son safhalarında olsun, isbat-ı mevcudiyet ederek daire-i imkânda kalan derecede icabat-ı namus ve haysiyeti ifa eylemişlerdir.
- Kitabının 24'üncü sayfasında, zâbit nedir? sual-i zımnisine, Piyade Talimnamesi maddelerinden birinin verdiği "zâbit, maiyetindeki efrat için nümune-i imtisaldir" cevabının üstünde duran senin "zâbit, kendi ilim ve iktidarından kumanda ettiği insanları müstefid edebilmek için maiyyetindekilerin metanet ve besaletleri mecmuundan fazla bir metanet ve besalete malik olmalıdır" sözünü her zâbit, pek büyük dikkat ve ciddiyetle okumalı ve onun manasını dimağına hâkketmelidir.Ve bilinmelidir ki bir millet evlatlarının önüne geçip onları ateşe sevketmek hak ve salâhiyetini, ancak -o dediğin- muhassala-i metanet ve besaleti ruhunda bulmuş olan zabitler haizdir.

-3-

(Zabit ve Kumandan)ın ikinci faslı çok mühimdir. Zâbit, kalb, itimat kazanacak ve arkasına alacağı insanların kuvve-i maneviyelerini takviye edecek..
Bu faslın başından nihayetine kadar olan birçok güzel sözleri dinledikten sonra,
"Askerlik tedvir-i muamelât değil, insanların sevk-u idaresi sanatıdır" tarifine avdet ediyor ve insanlar nasıl sevkolunur? diye bir daha kendi kendime soruyorum.
Bu suale senin izah ettiğin cevapları hatırlarken sanki bir feylesofun şu sözlerini de işitir gibi oluyorum:
İnsanlar, ancak, emelleri, fikirleri teşhis ettirilerek sevk ve idare olunabilir.
Musa, Mısırlıların kamçıları altında inleyen Yahudilerin bu tazyik ve esaretten halâstan ibaret olan meyillerinin tecellisâzı oldu.
İsa; zamanının nihayetsiz sefaletlerini idrak ve ıstırabat-ı umumiye devrinde âlemde tahakkuk etmeye başlamış olan lüzum-ı şefakatperveri'yi din halinde tercüme ve ifham etmek yolunu bildi.
Napolyon; Avrupa içinde dolaştırdığı kavmin, mahsusatından olan şan-ı askeri mefkûresini tecessüm ve teşahhus ettirdi.

Hülâsa, insanları istediği gibi kullanan kuvvet: Fikirler ve bu fikirleri teşhis ve tamim eden kimselerdir.
Fikrin hassası da hiçbir itirazın bozamayacağı bir şekl-i mutlak ile kendi kendisini kabul ettirmektir. Bu ise, fikrin yavaş yavaş hissiyata istihale ederek akideye munkalip olmasıyla mümkündür. Ve böyle olduktan sonradır ki, onu sarsmak için bütün başka mantıkların, başka muhakemelerin hükmü olamaz.
Şimdi; bizim sevk-u idare edeceğimiz insanların emelleri, fikirleri, ruhlarında meknuz hassaları nedir? Biz, kumanda edeceğimiz insanların hangi emellerini şahıslarımızda tecelli ve tecessüm ettirerek onların kalblerini, onların itimatlarını kazanacak ve onlara itimat kazandıracağız? Ve onlara manevi kuvvetler ilham vesaitini tayin edeceğiz?
Ve insanlarda, ancak, gaye-i hayalinin, mefkûrenin temerküz ettireceği o gayrimer'i hassalara, mer'i vasıtalarla mı hitabedeceğiz?!
Her halde askerlerimizin ruhunu kazanmak bizim için bir vazife olduğu gibi evvela, onlarda bir ruh, bir emel, bir seciye yaratmak da Allah'tan ve Medine'i münevvere'de yatan Cenab-ı Peygamber'den sonra bize teveccüh ediyor.
Şüphe yok ki bizim milletimizin seciyesi de bütün seciyeler gibi teâliye, matlup şekle tahavvüle müstaittir. Fakat binefsihi olmak şartiyle!..
Eğer, bizim seciyemize, hariçten, bizim seciyemizden başka secayadaki müessirler tarafından bir şekil verilmek istenirse, bundan sabit ve muayyen hiçbir şekil, hiçbir netice hasıl olamaz!..

-4-
Ruh-ı Taarruz

Ordunun vazifesi, vatanı çiğnemek isteyen düşmana karşı ayağa kalkmaktır.
Bu kalkış, elbette yerinde durmak için değil, düşmana atılmak için olursa kalkılmış olduğuna değer.
(Zabit ve Kumandan)ın üçüncü faslı bu zeminde ne hakiki esaslar gösteriyor:
- Muvaffakiyet için en emin vasıtanın taarruz olduğunu anlamakta ısrar olunmaz; ancak, taarruz ordusu vücuda getirecek milletin, Japonların (Kokeyi Zayşın) dedikleri, ruh-ı taarruza sahibolması lazımdır.
Bu ruh-ı taarruz, 1904 senesinde, "Bin keder, bin yeis, fakat her şeye rağmen ileri! Başka hiçbir şey düşünmek lazım değil.
"Na'şımı meydan-ı muharebede teşhir etmek. İşte bu Cenabıhakkın emeli!"
şarkısını terennüm ederek Kazomaro sefinesiyle harbe giden Miralay Kujima'larda;
Bu ruh-ı taarruz, Sasebu limanından harbe çıkarken, familyasına "Bu andan itibaren benden haber beklemeyin! Vazifemden başka bir şeyle meşgul olamayacağımdan, sizden de haber istemem!" diye yazan, Amiral Togo'larda;
Bu ruh-ı taarruz, Nanzan muharebesinde oğlunun kalbinden vurulduğu haberi üzerine, familyasına: "Oğlumun külleri Tokyo'ya getirildiği zaman hemen defnolunmasın! Yakında ben ve küçük oğlum da terk-i hayat edeceğimizden, o zaman, üçümüzü birden defnedersiniz" emrini veren General Nogi'lerde;
Ve bunları takibedenlerin kâffesinde bütün feyziyle mevcut olduğu içindi ki narin Japonlar iri

yapılı Ruslara meydan okudular.

- 5 -
İnisiyatif

Nuri; Ruh'ı taarruzundan sonra, kitabının hitam bulacağını zannediyordum. Derhal (İnisiyatif)in, önüme çıktı ve dedi ki:
Muharebede tahsil-i zafer ve galibiyet en küçüğe kadar bilcümle rütbe eshabının bizzat imal-i fikr ile kendiliğinden tedbir ittihazına alışmış olmalarına mütevakkıftır.
Hakikaten talimnamelerimiz, kanunnamelerimiz gözden geçirildikçe, sanat-ı askeriyenin aslolan kaide ve kanun ve usulleri okunur ve bellenir.
Fakat, bu bilgilerin, insanı sanatkâr yaptığına, yapabileceğine kaani'olmak, elbette gaflet olur.
Hatta, bu usul ve kaidelerin cihat-ı tatbikiyesiyle de az çok iştigal etmiş olmak bir ordu için medar-ı necat olamaz!
Her hangi bir cüzütamın küçük bir manevrasını takibedelim: ve kabul edelim ki cüzütamın en büyük kumandanından neferine kadar herkes talimname ve kanunnamelerde bast-u beyan olunan usul ve kaideleri biliyor ve bu manevra ilk tatbikatları da değildir.
Mesela, cüzütam kumandanı, güzel bir yürüyüş emri veriyor. Uç kumandanı mülâzım efendiye kadar, bilcümle madun kumandanlar usulüne muvafık emirlerini veriyorlar ve kol harekete geçiyor...
Düşmanla temas vukuunda da; kezalik, cüzütam kumandanının verdiği açılma ve sonra yayılma emri, alâmeratibihim, tekerrür ederek en küçük parçaya kadar kıtaya yapacağı iş tayin ediliyor. Harekâtı, son safhasına kadar, iyi idare edilmiş görüyoruz.
O halde, hüküm verebilecek miyiz ki bu kıta muharebede vazifesini ifa edebilir ve vatana muzafferiyet temin edebilir?
Bu hükmün itasında biraz müteenni bulunmak lazımdır. Çünkü bu kıtanın muharebede tesadüf edeceği ahval ve şerait hep bu gördüğümüz gibi olmayacaktır.
O halde ne kadar ahvale tesadüf etmek ihtimali varsa hepsini tasvir ve tatbik edelim! Çok güzel, bunu yapmaktan geri durmayalım; fakat "harpte öyle ahval dahi vaki" olur ki ahval-i mezküre hakında umumi vesaya beyanı bile mümkün değildir."
Talimnamelerimizin, bu gibi fevkalade ahval için nasihat vermesinden sarfınazar, esasen ihtiva eylediği kavait ve nizamat; harpte umumiyetle tesadüf edilen basit tabiye ahvaline ancak şamil olabilir.
Halbuki kumandanlar her hal ve andaki vaziyete karşı tereddütsüz ve süratle icabeden tedbirleri almaya mecburdurlar.
Fevkalade ve nagehzuhur hallere, ilk temas eden, bir kıtanın en büyük kumandanı değildir. Büyük, küçük her cüzütamın içinde her zabit ve her küçük zabit ve hatta her nefer suret-i hareketine dair mafevkinden hiçbir emir ve hiçbir fikir almadığı ahval karşısında kalır.
İşte, bu sebepledir ki gerek kumandanların ve gerek neferlerin bizzat imal-i fikr ederek kendiliklerinden iş görebilecek meziyette yetişmiş olduklarına kanaat olmadan bir kıta-i askeriyenin, bir ordunun şayan-ı itimat ve istinat bir kuvvet olarak tanınması gaflettir,

felakettir.
- Bir kuvveti vücuda getiren insanlar; hayat-ı umumiyeleri, fikirleri, serbesti-i hareketleri ezilmemiş, gürbüz, neşeli efrattan ve zabitandan mürekkep olursa böyle bir kıta-i askeriyede, bizzat imal-i fikr ile kendiliğinden iş görme hassası pek ziyade mütecelli olur. İtalya muharebesinde, Derne kuvvetlerine kumanda ettiğimiz müddetçe bu hakikatı ispat eder her gün birçok misaller gördük.
Filhakika, Derne kuvvetlerini vücuda getiren Urban, tavsif ettiğim gibi insanlar oldukları gibi onların başlarına geçen zabitan da - her şeye rağmen - fikirlerini, serbesti-i hareketlerini ezdirmemiş gençler idi.
İtalyanların falan veya filan istikamette bir hareketleri, bir huruçları haber alınır alınmaz; emir beklemeksizin her mücahit tüfeğini kaparak içtima mahalline koşar ve orada emir itası teahhur ederse yine kendiliğinden düşman istikametinde revan olur ve bu hareketini şöyle bir muhakeme-i fikriye'ye de istinad ettirir:
Madem ki düşmanın bir hareketi mahsustur, muharebe ihtimali mevcuttur. Muharebe için düşmanı ordugâhımızda beklemek olmaz; onu uzaktan karşılamak ahsendir. Düşman az ise yetişebilenlerimiz onu tevkif veya tardeder, çok ise umum mücahidin yetişinceye kadar düşmana tüfek atarak hareketini ağırlaştırır ve icabederse biraz geriye çekiliriz. Fakat ileri gitmek, beklemekten iyidir. Hiçbir şey yapamazsak düşmanı görür, kuvvetini anlar, meraktan çıkarız.
Bunların her biri ileri veya geri harekette nereden gitmek, nasıl gitmek, nerede durmak ve nasıl durup ateşe başlamak lazım geleceğini emre intizar eylemeksizin kendiliklerinden takdir ve tatbik ederler, yeter ki onlara umumi istikamet ve fikirler isabetle gösterilmiş olsun.
Denilebilir ki - sair yerlerde olduğu gibi - Derne'de de bir sene İtalyanları mağlubeden ve Derne'nin üç kilometre muhiti üzerinde vücuda getirdikleri istihkamlarında hapseden kuvvet, kendiliğinden Osmanlı kuvvetini vücuda getiren insanların İtalya ordusunu terkibeden insanlardan daha feyizli bulunmuş olmasındadır. Yoksa, adet, top, tüfek, mühimmat ve fennin bahşettiği faikiyetler nazarı dikkate alınırsa, kurunuvustadan numune - numa olan Derne kuvayı-ı kalilesinin son asrın bütün fuyuzat-ı tekemmülatından hisseçin olan bir ordunun karşısında bir gün bile durmaması lüzumunu teslim etmek lazım gelirdi.
Görülüyor ki eldeki vasıta kurunuvusta yadigârı olsa da, bunun eczası, görülecek iş için adım başında emre, bir ihtara ihtiyaç göstermeden kendiliğinden harekette feyzini almış bulunursa, karşısındaki bu hassadan mahrum kaldıkça, dünyayı terekkiyat'ın en büyük lütuflarıyla mesut olsa bile muzaffer olamaz!..
Tarih dahi diyor ki ordular, kısmıküllisi gönüllü olan sağlam bünyeli ve istidatlı askerlerden mürekkep bulunduğu zamanlarda, yani eski askerlik usulünün cari olduğu edvarda, ordularda (İnisiyatif) o derece mütecelli idi ki, mafevkler, bu hassanın fıkdanından değil, bilakis ifratından endişenâk idiler.
Filhakika, bir ordu eczasından her birinin bizzat her işi mütefekkir olmakta ve kendiliğinden yapıvermekteki derecesi ifratı bulursa cidden endişeye değer. Zira: kendiliğinden görülen işler müsbet oldukça ne kadar şayanı arzu ve takdir ise maksadın hilafına aidiyeti halinde de o derece şayanı muahezedir.
Halbuki her hareketin maksada mutabakatı, her türlü ahval ve şerait dahilinde maksadı açık surette görebilmeye mütevakkıftır, ki bu hususta kolordulara, fırkalara kumanda edenlerle

bir tabur, bir bölük kadrosu içinde ve avcı hattı dahilinde bulunup manzarası mahdut olanların hüküm ve ihatalarında elbette fark olmak lazımdır.
Bu sebepledir ki talimname kendiliğinden harekete bazı hudutlar çizer ve der ki, madunların istiklâl-i hareketleri efal-i keyfiye rengini almamalıdır. Harbde, muvaffakiyat-ı azimenin üssülesası olan faaliyet-i müstakille, hududu lazime dahilinde olanıdır.
Kendiliğinden hareket hassasiyle, kendilerine kumandanlık etmiş olanları memnun ve hasımlarını pek meyus etmiş olan mücahidin-i urban da bu hususta ifrata kapıldıkça neticeler menfi olmuştur.
Her hareketin, nik ü bedini takdir için bizzat imal-i fikir ve muhakemeyi ve muhakeme-i fikriyesinin ancak taallûku halinde iş görmeyi itiyadetmek alelıtlak fena olmayabilirse de orduda mafevk makama geçenlerin, henüz o makama geçmek için, sinni, tecrübesi ve rütbesi müsait olmayanlardan alelûmum daha vâsi' ve şumullü ve vukuflu ihataya sahip bulunmaları kabul edilmek lazım geldiğinden, madun, mafevkin emrettiği hususatın mahiyetine akıl erdiremese de onu tatbika mecbur tutulması, ordunun ruh-ı aslî-i inzibatı iktizasındandır.
(İnisiyatif)in hadnaşinaslık mertebesine varıldığı bir orduda herkes amir bizzat olur. Amir, madun yoktur. Binaenaleyh itaat ve inzibat dahi teessüs edemez.
Son asır ordularını teşkil eden efrat, eskiden olduğu gibi kısmıküllisi, kendi gönül rızasıyla hizmet-i askeriyeye dahil olanlardan ibaret olmayıp bütün efradı-ı millet hizmet-i askeriye ile mükelleftir. Arzusu olan da olmayan da hizmet-i vataniyesini ifa ile mükellef tutulmuştur. Ve tutulmalıdır. Bu yolda teşekkül etmiş bulunan ordular, eski zamanın ordularında olduğu gibi mafevkler, ifrat derecede (İnisiyatif)i hadd-i itidale irca' etmek, onu inzibat ve idare altında bulundurmak düşüncelerinden varestedir. Çünkü bugünkü ordularda vakt-ı hazarda uzun seneler tatbik olunan şiddetli zapturapt birçoklarında kendiliğinden hareket istidadını boğuyor. Bu sebeple bugünkü mafevkler, madunlarında (İnisiyatif) uyandırmak için onları ikaz ve bilhassa muharebede teşvik ve tergib etmek mecburiyetindedirler.
Daha düne kadar, Osmanlı ordusunun kumandanlarında, zabitlerinde, askerlerinde (İnisiyatif)e bedel atalet-i fikir meşhud idi.
Malumdur ki bir orduyu terkibeden, alelûmum, her fert, zihayat bir makinenin, canlı uzuvları, parçalarıdır. Bu makineyi işleten, her uzviyeti, her parçasını harekete getiren vasıta, buharla müteharrik motorlar değildir. O vasıta-i tahrik, ordu makinesini vücuda getiren azay-ı zihayatın dimağlarındaki kuvvet ve kanlarındaki ruhtur. Bu dimağlarda ve bu kanlarda lazım olan kuvvet ve sürat-i cereyan bulunmazsa makine durur ve başka hiçbir kuvvet onu işletemez.
Böyle bir makinenin tedviri için herhangi bir veya birkaç makinistin meharet-i sanatkârisi de kifayet ve kefalet edemez. Çünkü bu uyuşuk dimağlardan ve durgun kanlardan müteşekkil kütleler, taş, demir ve odun yığınlarından da daha atıl ve daha sakildir.
Ahcar ve eşcar yığınları balya haline konarak küçük bir manivela tatbikiyle sühuletle tahrik olunabilirler. Fakat, büyük, küçük cüzütam balyaları halinde bulunan atıl dimağlı insan kütlelerinin sevk u tahriki için lazım olan kuvvetin, manivelanın mevcudiyet-i fikriye ve ruhiyeden nebeanına intizar olunur. Ve nokta-i tatbiki, dimağda, kalpte aranır...
Görülüyor ki, bir kütleye ordu demek için o kütlenin eşkal-i muayyeneden birinde inkısamı ve başında bir veya birkaç muharrikin bulunması kâfi değildir.

Orduda bilcümle emir sahiplerinin; orduya kumanda eden zevata faal ve fedakâr birer muavin kılan (İnisiyatif)in bütün itiyadatını iktisabeylemeleri icabeder. Bunun için tevessül olunacak vesaitin lüzum-u taharrisi matuf olduğu maksadın ehemmiyetiyle tezahür eylemektedir.
Vakıa, alelûmum (İnisiyatif)in lüzum ve fevaidini talimnamelerimizin mevadd-ı mahsusasında okuyor ve nazari olarak muhassenatı hakkında pek çok sitayişlerde de bulunuyoruz. Fakat, itiraf olunmalıdır ki kendiliğinden hareket ve iş görmenin taammumünü umumiyetle faydalı bir şekle sokarak onun bir vazife-i mahsusa halinde tanınması için ittihazı icabeden suret hakkında Osmanlı ordusunda sarf-ı zihin edilmemiş ve bir karar verilmemişti.
Halbuki kumandan, zabit, nefer yetiştirmekte takip olunacak esasların, tatbik olunacak terbiye usullerinin, yapılacak talimlerin gayesini, kendiliğinden iş görmek hassasının vücutpezir kılınmasına matuf bulmakta şüphe ve tereddüde mahal yoktur.

Bizim, (Sirenayik)'te kumanda ettiğimiz kuvvetlerin eczasında, kuvveimaneviye, fikr-i taarruz ve inisiyatif evsafının mevcut olduğundan bahsedilmiştir.
Fakat, bu noktada bütün vuzuhiyle canlandırılmak lazım gelen bir hakikat-i mahza vardır ki, o da, sıcak kanlı Afrika evlatlarında o saydığımız evsaf-ı cengaveranenin fiil halinde tecelliyatı bir takım âteşin ruhların Afrika semasında pervazile başlar.
Berveçhiâti bir kaç satırı, Derne ordugahına ve Kasr-ı Hârun, Rabat, Seyit Abdullah sırtlarına, bir senelik hayatımızı beraber hasreylediğimiz arkadaşlarıma ithaf ediyorum.
Zâbit ve Kumandan'ın mebahis-i muhtelifesini ve bilhassa, istihkar-ı hayat, fikr-i taarruz ve kendiliğinden harekete evsaf-ı âliyesini okurken ve bunlar için zihnimde muşahhas misaller ararken, Derne kuvvetleri nızam-ı harbı şöyle gözümün önünden geçiyor:
Şark kolu, Beraase kolu, Dirse kolu, Hase kolu, Ubeydat kolu, Ailet-i Mensur kolu, birinci tabur, ikinci tabur, topçu taburu, mitralyöz bölükleri, Tümsekit, Suse müfrezeleri.
Ve bunların başlarında; "Hacı Emin'ler, Ali'ler, Mümtaz'lar, İsmail Hakkı'lar, Halim'ler, Şevket'ler, Nurettin'ler, Rusuhi'ler, Fehmi'ler, Ahmet Hamdi'ler, Hüseyin'ler, Saffet'ler, Reşit'ler, Eşref'ler, Fuat'lar ve bunların arkadaşları."
Umum Bingazi kuvvetleri nizam-ı harbine bakmak istersek, bu yazılarımız, bütün o kahramanları taşıyabilecek kadar tevessu'dan âciz kalır.
Şimdi de, notlarıma bakıyor ve orada, bu saydığım imzalar üstünde, muhtelif tarihlerde ve muhtelif safehat-ı muharebede okunmuş, askerlik ruhuna safabahş ve bütün askerler için imtisale şayan enmuzecleri hâvi yüzlerce raporlar, takrirler buluyorum.
Bunlardan bazılarının, bazı cümlelerini, o kıymetli asker arkadaşların hürmet ve tebcil ile yâdına vesile olmak üzere aynen dercediyorum:
"Muhayyile zaviyesi Urbaniyle dün gece ileri karakolda idim.
Bugün, tulû-i şems ile beraber (Seyit Abdullah) cihetinden çıkmak isteyen bir düşman kuvvetine taarruz ettim. Çıkamadı. İki kişimiz mecruh oldu. Şayanı ehemmiyet bir şey yoktur"
"Düşman saat dörtte, garp cihetine bir tabur, şark cihetine bir bölük çıkardı. Yanımdaki ileri karakol kuvvetiyle hemen düşmanın taburuna taarruz etmek üzere yürüdüm. Bunun üzerine

düşman taburu geriye, istihkâmlara çekildi; şarktaki bölüğünün de avcı siperlerine avdetini gördüm."
"Saat 11'de Kireçocağı sırtlarına ilerlemiş olan düşman üzerine şark Urbanı, Muhafızıyye ve birinci taburdan yanımda bulunan kuvvetle taarruz ettim."
"Düşmanın hatt-ı aslî istihkâmından beş yüz metre ileride yaptığı avcı siperlerindeki kuvvetine taarruz ettim. Düşmanı hatt-ı aslîye kadar takip ettim.
İstihkâmın önündeki tel örgülerini ve büyük kazıkları söküp attım. Tarassüt kulesi gündüz rüzgârdan yıkıldığı için onu tahrip etmek nasip olmadı. -Suret-i mahsusada emrolunmuştu.- Mamafih sair tarassut mevkileriyle topçu amplasmanlarının ve avcı siperlerinin bir kısmını tahrip ettim."
Düşman bütün kuvvetiyle ilerliyor. Ben, siz gelinceye kadar düşmanı tevkif için taarruz ediyorum."
"Düşman, dün akşam işgal ettiği sırtlarda istihkâm inşasıyla meşgul olmaktadır. Topçusu yol üzerindedir. Garp istihkâmının önünde üç düşman taburu (Tümsekit)'e doğru ilerlemektedir. Ben (Vadi-i bû Misafir) cihetindeyim. Taarruz için emrinize intizar ediyorum."
"Mitralyözün ilerisinde, dar geçit yol üzerinden düşmanı kovaladık.
Hacı Emin, Kasım, Saffet Efendilerle miktarı kâfi muhafiziyye ile bulunuyoruz.
Şimdi mitralyözü de ilerletmek üzere mitralyöze geldim. Onlar da ilerliyorlar. Cemil Efendi'ye emirlerinizi tebliğ ettim.Tekrar vazifemiz başına gidiyorum. Kıtamız karıştı, her kabileden mürekkeptir."
"Emriâlileri üzerine 9 neferle garp istihkâmının 800 metre karşısına geldim.
Mülâzım Osman Bey de 3 neferle Seyit Abdullah cihetinden bize doğru geliyor.
Yüzbaşı Hacı Emin Efendi'nin de vadi cihetinden taarruz etmek üzere ilerlemekte olduğunu görüyorum."
"Askerî, Rusuhi, Nurettin, Ethem yaralandılar. Fakat, diğer arkadaşlar daha yaralanmadılar!.. Düşmanı takibe devam ediyorlar."
"Topun birinin nişangâh yuvası bozulduğundan endaht kaabil değil. Birinin de hartuç sürgüsü kırılmıştır, el ile imla olunuyor. (Mecmuu zaten iki idi) eğer mutlak lazımsa bununla ateşe devam edebilirim."
Şark kuvasıyla garp ileri karakol mevziine geldim. Ne cihete taarruz edeyim?
"(Vadi-i bû Misafir)'den ilerleyerek boyun noktasını işgal etmek suretiyle hatt-ı ricatımızı kesmek isteyen düşman üzerine, mülâzım Kasım Efendi kumandasında bulunan 70 kişilik (Aileimansur) ve Şellâvi mücahidini de alıp taarruz ettim. Saat on buçukta düşmanın iki taburu ile çarpıştık. Düşman ricate mecbur edilmiştir.
"100 kişi kadar mücahit ve muhafiziyye efradiyla düşmanın (Eritre) taburuna taarruz ettim. Beş yüz metreye kadar yaklaştım. İstihkâmet, üzerimize ateş açtı.
Sağ kolumdan kurşunla yaralandım. Çok kan zayi ediyorsam da askerin kuvvei maneviyyesini bozmamak için hattı harpten çekilmeyeceğim. Ölürsem, yanımda Remzi Efendi vardır. O, benim de kuvvetimi idare eder."

ZÂBİT VE KUMANDAN
İLE
HASBİHAL

Sofya Ataşemiliteri
Erkânı Harbiye Kaymakamı
M. KEMAL

Erkânı Harbiye Binbaşısı

Mehmet Nuri Bey'e

Atatürk'ün ilk eserlerinden biri olan Hasbihal'in metni, Ruşen Eşref Ünaydın tarafından yazılan bir girişle, Büyük Adam'ın ölümünün onsekizinci yıldönümünde O'nun aziz ruhunu anma vesilesi olarak yayınlanmıştır.

GİRİŞ

"Zâbit ve Kumandan ile Hasbihal" Mustafa Kemal'in yazıp yayınladığı kitapların çapça en ufaklarından biridir; belki de en ufağı... Fakat taşıdığı mana bakımından, şüphesiz ki, çok büyük değerdedir. Bu değer, kitabın felsefede kullanılan: "Nicedir?" fakat: "Nice olmalıydı?" yoklamalarına kendi konusunda bilimli bir karşılık teşkil etmesinden ve hele: "Nice olmalıydı"yı gerçekleştirecek insanı büyük eserinden çok daha önce bildirmiş olmasından ileri geliyor. Uyandırdığı ilgi, ruhun maddeye karakterin bilgiye üstün olduğuna inanır, fakat ikisi de en verimli biçimde kaynaşarak birbirini desteklerse sonucun sağlam olacağına güven besler gerçekçi bir görüşle ülkücü bir anlayışın yurtseverlik, milletseverlik, meslekseverlik ve ileri düşünürlük prensiplerini kendinde diri tutmasından ileri geliyor.
"Sehl-i mümteni"in, veya "vecizenin ta kendidir" denebilecek bu kitapçık, Mustafa Kemal'in kişiliğini araştırıp yazacaklar için asla ihmal edilemez bir belgedir. Onun, değil her faslı hatta her paragrafı ayrı ayrı incelenmeli; eleştirilmeli, yorumlanmalıdır.
Zamanla askerlikteki bazı usuller de tabii olarak değişmiş, yenileşmiş bulunsa dahi, mesleksever genç subayın, devrim kavramına bağlı aydın sivilin bu kitaptan daima öğreneceği, hiç değişmez, köklü ders konuları vardır.
.
Kitap, bir göndermeye karşılık olarak hasbihal biçiminde kaleme alınmıştır: Erkânı Harbiye Binbaşısı Mehmet Nuri Bey'in (rahmetli Nuri Conker) 1913 yılı kışında Birinci Tümen arkadaşlarına verdiği konferansların bir araya toplanmasından vücut bulmuş olan "Zâbit ve Kumandan" isimli eserine Bulgaristan'taki Türk Ataşemiliteri Kurmay Yarbay Mustafa Kemal'in cevabı...
Bu bilgiye göre her iki eserin de zaman çevresi, Balkan savaşı ertesi ile Birinci Dünya Savaşı'nın arifesidir.
Facialı olayların zoru altında bir silkinip kalkınma çabasına sahne olmuş bu zaman çevresi, ordumuzun ıslahatçılık tarihi ve psikolojisi bakımından müstesna önemde bir mana taşır. 1908-1909 tarihi, imparatorluğun hükümet rejiminin değişiminde nasıl mühim bir yenileşme başlangıcı olmuşsa, 1913-1914 tarihi de, Balkan bozgunundan sonra imparatorluk ordusunun gençleşmesinde öyle bir başlangıç sayılmıştır. Baş hürriyet yiğidi tanılan, Berlin'e ataşemiliter giden, Trablusgarp savaşında Bingazi müdâfii kuvvetlerin umum kumandanı olan, Balkan harbinin ikinci kısmında Hurşit Paşa ordusunun erkânıharbiye reisi olup Edirne istirdadcısı diye şöhreti ordu ve millet arasında bir kat daha büyüyerek kahramanlığın, mücahitliğin ve dinamizmin sembolü sayılma derecesine varan Enver Bey, sadrazam ve serasker Mahmut Şevket Paşa'nın kurban gittiği suikasttan sonra paşa rütbesi ile Harbiye Nâzırı olur olmaz, mağlup orduyu, kesin bir kararla, artık yararsızlaşmış addedilen geçkin

kumanda unsurlarından temizlemiştir. Bu yeni orduyu iyice modernleştirerek sağlamlaştırmak güdüsü ile de General Liman von Sanders'in başkanlığı altındaki Alman askeri ıslahat heyeti memlekete getirilmiştir.
İkinci Balkan savaşına son veren Londra muahedesi imzalanıp Balkan devletleri ile diplomatik münasebetler yeniden kurulunca, hürriyet kahramanlarından, Paris ataşemiliteri, Trablusgarp müdafaa kuvvetleri erkânıharbiye reisi, ikinci Balkan harbi sırasında Bolayır'da Fahreddin Paşa kolordusu erkânıharbiye reisi, İttihat ve Terakki Partisi Umumi Kâtibi Ali Fethi Okyar Türkiye'nin Sofya Büyükelçiliği'ne; hürriyet kahramanlarından, Hareket ordusu erkânıharbiye reisi, Derne Kuvvetleri Kumandanı Kurmay Yarbay Mustafa Kemal de Sofya ataşemiliterliğine gönderilmişti.
.
İlk subaylık çağları İstibdat rejimine karşı Hürriyet kavgaları zamanına, Osmanlı saltanatının Bosna-Hersek'te, Bulgaristan'da, Libya'da, On İki Ada'da, Arnavutluk'ta, Makedonya'da, Batı Trakya'da sona ermesi yıllarına rastlamış; böylece, benlikleri sürgünler, ihtilaller, inkılaplar ve harplar içinden geçe aşa on senede birkaç ömürlük tecrübe edinerek olgunlaşmış yurtsever iki gurbetzede hemşehrinin heyecanını bir felaketin acısı ile bir zaferin özlemi arasında, olanca lirik, elejiyak, satirik, realist ve idealist vasıflarında hıza getirdiği anlaşılan çok esaslı meslek davalarının çözümündeki görüş noktalarını açıklar bu Hasbihal, Mustafa Kemal'in sezişi, kavrayışı, kültürü, inanı, güveni, mantığı ve o demlerde rütbesi iktizası tabii olarak ön planda görülmemekle ve görünmemekle beraber orduda mesleki, fakat milli ishalatcılık isterlikteki kıdami hakkında en doğru düşünceyi edinmemizi sağlamış bulunuyor.
Nuri Conker'in "Zâbit ve Kumandan"ını, esefle söyleyeyim ki okumadım. Fakat Mustafa Kemal'e, "Hasbihal"de gördüğümüz derecede ilgi ve coşkunluk vermiş ve onun bazı esaslı konular üzerindeki düşüncelerini açıklayarak meseleyi ve noktainazarını aydınlatmasına vesile olmuş bulunduğuna göre kuvvetle tahmin ediyorum ki kıymetli bir eser olacaktır. Herhalde, Dâhinin belli başlı hassalarını Türk nesillerine kendi ağzından duyurmaya yol açan bir kitap yazmış olduğu için Nuri Conker'e rahmet dilemek, doğrusu, şükran borcudur.
.
Altısı Derne cephesindeki resimlere ayrılmış otuz iki sahifelik bir kitaba, -bir tek sahifede başlayıp biten, en uzunu dokuz sahifeyi geçmeyen- altı fasıl sığdırabilmek; bu fasılların daha ilkinde o zamanki ordunun bütün eksiğini gediğini beş altı maddede toplayıp beş on satırda ortaya koymak; hiç vakit geçirilmeksizin, şu bu kayıtlar konmaksızın, hatır gönül gözetilmeksizin bu eskiler giderilmezse böyle bir ordudan harp zamanı yurdu koruma vazifesi beklenemeyeceğini felaketten önce sezerek, rütbesindeki küçüklüğe bakmadan, hiçbir şeyden çekinmeden yüksek makamların kulağına haykıra haykıra ulaştırmak; bunu böyle yapmanın vicdan ve iz'an sahibi kişiler için ahlâk borcu olduğunu söylemek; ordu kurmanın iyi subay yetiştirmeye bağlı bulunduğuna inanını belirtmek; subayın ere, komutanın subaya iyi örnek olacak ruh yüksekliğinde bulunmasının sağlanması gerektiğini açıklamak; insanların maddece değil, manaca kendilerinden üstün olanlara saygı besler olduklarına dikkati çekmek; yeni zihniyetli bir ordu kurmanın yolunu kıdem ve kademe vasıflarına ve tertiplerine göre aydınlatmak; en iyi ve geniş Harbiye Mektebi öğretiminin bile asıl, ordu mektebinde, iyi komutanların gözcülüğü ve yetiştiriciliği sayesinde sırf iş üzerindeki ciddi eğitim çalışmaları

ile gelişebileceğini bildirmek; "Ordu mekteb-i amelisi, ancak bu suretle makamının ehli tabur, alay vs. komutanları yetiştirmek sayesinde milletin evlatları bir sürü gibi değil, şanlı şerefli insanlar olarak şan ve şerefe sevk ve tevcih olunabilir" demek; böylece ordunun öğrencilik çağından en üst komuta mertebesine kadarki esas işlerine akıl erdirmek, dertlerini bilmek, onların düzeltilmeleri çarelerini göstermek, bir genç kolağası şöyle dursun, değme yüksek rütbeli ve makamlı yiğidin bile kârı değildir. Bu bakımdan "Zabit ve Kumandan ile Hasbihal"in bu tek faslı bile insana, Koçi Bey'in meşhur risalesi ile İbrahim Müteferrika'nın ordu ıslahatı lüzumunu bildirir lâyihasının tümünden daha ilgi uyandırıcı görünüyor.
Bir devlet sonundaki ordunun maddece ve manaca eksikliklerinin ve bir devlet başlangıcında kurulması gereken orduda bulunması şart meziyetlerin Mustafa Kemal gözü ile görülüp karşılıklı iki manzara halinde, hem de en canlı renklerle resmedilmiş bir tablosudur denebilecek bu fasıl, bence, kendi tarzında, bizim tarihimizde ve edebiyatımızda bir eşi daha yok bir belge kıymetindedir. Bu fasıl Mustafa Kemal'in, daha Kolağalığından beri, kendinde büyük bir ıslahatçı meziyeti, bir başkomutan hâslatı sezer olduğunu gösteriyor. Tenkitler de, olaylara Mustafa Kemal gözü ile bakılarak Mustafa Kemal eliyle yazılmış raporlara dayanır gerçekçi ve duygulu hatıralar üzerine yürütülmüştür. Eksiklerin giderilme yolları da onun zekâ haddesinden geçen tasarılarla ışıklandırılmıştır.
Mustafa Kemal'in birinci fasılda Edirne manevrasını, mesela "Karıştıran" da gördüklerini eleştirerek anlatma tarzı, tıpkı Çankaya sofrasında ciddi işleri hikâye ve tenkid ettiği zamanki üslubuna benziyor... Namık Kemalvari olan, hatta yer yer eski Roma belâgati çeşnisini andırır cümlelerle bezenmiş bulunan bu üslup, görüşteki doğruluk, söyleyişteki açıklık bakımından tipik ve karakteristik Mustafa Kemal edasındadır: öylesine sağlam mantık; öylesine isabetli kestirip atış, öylesine yüreği kanayarak haykırış, öylesine halis uyarış...
Faslın dramatik mana alan kısmı şudur ki Mustafa Kemal, şikâyetli raporunu vurdumduymaz makama sunmuştur. O makamda Selanik'i bir yıl sonra Yunan ordusuna muharebesiz teslim edecek kimseler oturmaktadır. Rapor, o makam sahibinden ordu müfettişliği makamı sahibine kadar gitmiştir. Fakat takdir edilerek değil; haddini bilmezliğin örneği diye gösterilerek... Halbuki, Kurmay Kolağası Mustafa Kemal, esasen ordu müfettişliğine de ayrıca maruzatta bulunmuştur; hatta bunun son satırlarında, Eskilos'un trajedyalarındaki tok sözlülüğü hatırlatır bir talakatle: "Kumandanlar böyle zatlardan olduktan sonra orduda talim neticesi; emirde, kumandada, itaatta, inzibatta eyi giriş aramak serabda su aramak gibidir" demek kahramanlığını bile göstermiştir.
.
Bununla beraber Mustafa Kemal bu fasılda mesleğin yalnız kadrosunu haddeden geçirmekle, mesleğin her rütbe ve merhalesinde bulunması gereken vasıfları, meziyetleri sayılmakla kalmıyor. Askerliğin gerektirdiği en köklü ruh meselelerine de temas ediyor: mukavemet, fedakârlık ve kahramanlık gibi...
Bu haslatların bugünkü fenne ve terakkiye uygun bir portresini çiziyor... Tasviri, O'nun, sonraları Çanakkale, Muş, Bitlis, Sakarya, Dumlupınar gibi büyük işlerde göstereceği cesareti daha önceden haber vermektedir.
Mustafa Kemal, mertlik haslatlarını, fedakârlık duygularını, yani karakteri askerlik ve subaylık mesleğinde asıl olarak görmektedir: İlim ve fenle disiplin altına alınmamış olsa bile

karakter, gene büyüklükler kaynağı olur; ancak, her vakit "emin ve mefkûr" sonuç vermez düşüncesindedir... Cesareti, mukavemeti, kahramanlığı şuurlu bilgili; fennin, meslek sanatının, halin, durumun dileklerine ve gerektirdiklerine uygun; gayeye dayanır istiyor. Eli palalı, atı önde, gözü bir şeyi görmez atılganlığa zafer sağlayıcı gözle bakmaktadır.

.

İkinci fasılda nefsi istihkârdan ve fedakârlık duygusundan bahsederken, Nuri Conker'in: "Bir zabit, sanatı namına, hayat ve mevcudiyetine hiç ehemmiyet vermeyecektir. Hayat ve rahatın hiç düşünülmemesi icap edince zabit rahatını ve hayatını feda etmeyi şeref bilecektir. Namusun muktezası budur" dediğini duyunca, Mustafa Kemal gibi, kimseye baş eğmez bir adam, bu hakikat önünde adeta bir fakir derviş tevazuu ile boyun bükerek tasdik etme vaziyeti almakla mesleğine sevgisinin ve saygısının ne güzel bir örneğini vermiş oluyor! Kahramanın, kendi kılıcını kutlayarak selamlaması gibi adeta dindarca şövalöresk bir jest... "Muharebede yağan mermi yağmuru, o yağmurdan ürkmeyenleri ürkenlerden daha az ıslatır diyeceğim" sözü, Anafartalar kahramanının ağzına ne kadar yakışıyor!.. Çöl ve Balkan tecrübelerine dayanan bu söz, Homeros'un Truva'daki Aşilin ağzına yaraştırdığı sözlerden insana daha çok tesirli geliyor...

"Subay maiyetindekilerin metanet ve besaletlerinin topundan üstün bir metanet ve besalete malik olmalıdır ki kumanda ettiği insanları kendi bilgisinden ve gücünden faydalandırabilsin" diyen Nuri Bey'e Mustafa Kemal:

"Senin bu sözünü her zabit pek büyük dikkat ve ciddiyetle okumalıdır. Onun manasını beynine hakketmelidir. Ve bilinmelidir ki, bir millet evlatlarının önüne geçip onları ateşe sevketmek hak ve salahiyetini ancak o dediği metanet ve besalet muhassalasını ruhunda bulmuş zabitler haizdir" cevabını sunmakla kendi nazarında subaya ne büyük mana, misyon ve sorum vermiş olduğunu anlatmış oluyor.

.

Hasbihal'in, belkemiği saydığım üçüncü faslı, bence bütün okul kitaplarına alınacak; ders olarak her neslin Türk çocuklarına kelimesi kelimesine belletilecek değerdedir... Bu fasıl yirminci yüzyılın ilk yirmibeş yılındaki Türk devletinin bütün mukadderatını; o mukadderatı değiştirip zafere ulaştırmakta en baş rolü oynayacak kahramanla birlikte tasvir eden bir "Self portrait"dir. Kurtarıcı ve kurucunun kendine inanını ve yapacağına güvenini apaçık bildiren bir işarettir bu... Bir yandan yenilmemizle biten Balkan Harbi'nden sonra ordunun başına ıslahatçı olarak getirilmiş yabancı heyeti; Birinci Cihan Savaşı; yenilmemizle sona eren o savaşın sonucundaki mütareke; o mütâreke; o mütâreke içindeki şaşkınlık; kurtuluş yolunu mandaya başvurmada arayış; milli ayaklanma; ona, galip itilaf devletlerince verilen çetecilik ve haydutluk adı Türk vilayetlerinin başka başka devletlere mensup işgal orduları arasında bölüşülmesi; İzmir'e Yunan askeri çıkarılması; bunlara karşı koyup ve birlik kurarak kurtuluş çabasına sarayın ve Babıâli'nin, yabancı baskısına uyarak, isyan gözü ile bakması; milli hareket üzerine Şeyhülislam fetvaları ile donatılmış "Kuvayı İnzibatiye" göndermesi; iç vilayetler ayaklanmaları; Çerkez Ethem ihaneti; Sevr muâhedesinin idam hükmü gözönüne getirilir; bir yandan da Kurmay Yarbay Mustafa Kemal'in: "İnsanları istediği gibi kullanan kuvvet, fikirler ve bu fikirleri teşahhus ve tamim eden kimselerdir. Fikrin hassası da hiçbir itirazın bozamayacağı bir şekl-i mutlak ile kendi kendisini kabul ettirmektir. Bu ise fikrin yavaş yavaş hissiyata istihale ederek akıydeye münkalip olması ile mümkündür. Ve

böyle olduktan sonradır ki, onu sarsmak için bütün başka mantıkların, başka muhakemelerin hükmü olamaz."
"...Şüphe yok ki bizim milletimizin seciyesi de bütün seciyeler gibi teâliye, matluk şekle tahavvüle müstaittir. Fakat binefsihî olmak şartıyla... Eğer bizim seciyemize, hariçten bizim seciyemizden başka secâyâdaki müessirler tarafından bir şekil verilmek istenirse bundan sabit ve muayyen hiçbir şekil, hiçbir netice hasıl olamaz" demiş olduğu okunursa Mustafa Kemal'in 1914'te daha Birinci Cihan Savaşı patlamazdan önce, "gelecek"teki olayları ne kudretli bir ruhla görmüş, ne kuvvetli bir dille noktası noktasına anlatmış olduğu büsbütün ortaya çıkar...
Hele "Askerlerimizin ruhunu kazanmak bizim için bir vazife olduğu gibi evvela onlarda bir ruh, bir emel, bir seciye yaratmak da Allah'tan ve Medine-i Münevverede yatan Cenab-ı Peygamberden sonra bize teveccüh ediyor" demiş olması, yapacağına olaylardan çok daha önce inanan ve başaracağına hiç şüphesiz güvenen kurtarıcı ve kurucunun peygamberane denebilecek manadaki açıklayışını gözlerimiz önüne koyuyor.
Erzurum, Sıvas Kongreleri, Milli Misak, Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclisi ve hükümeti, Sakarya, Dumlupınar hep bu sesin ve bu sözün içinde kendini duyurmuyor mu?..
Bu belgeden öğünç duymaya milletimizin, kazandığı zaferle, yerden göğe kadar hakkı vardır. Mustafa Kemal'in kim olduğunu inceleyecek bütün medeniyet dünyası için, bütün insanlık için, onun kendi ağzından işitilmiş bu sözler en doğru, en iftihar duyurucudur.
.
Hele kitabın dördüncü faslı! Başlıklı fasılların ilki ve fasılların en kısası olan "Ruh-ı Taarruz"un başındaki şu:
"Ordunun vazifesi, vatanı çiğnemek isteyen düşmana karşı ayağa kalkmaktır. Bu kalkış, elbette, yerinde durmak için değil, düşmana atılmak için olursa kalkılmış olduğuna değer" sözü, 1919 Mayıs'ında onun Samsun'a çıkmakla başına geçtiği millet hareketinin, daha 1914'te Sofya'da iken ruhunun aynasına aksetmiş ilk manzarası sayılsa yeridir.
.
"Zâbit ve Kumandan ile Hasbihal"in daha ilk faslındaki bir paragrafta: "Makamının ehli kumandanlar yetiştirmek sayesinde milletin evlatlarının bir sürü gibi değil, şanlı şerefli insanlar olarak şana, şerefe götürebileceğini" söylemiş olan Yarbay, makbul derecesinin ölçüsünü, aşırı taşmasının yararsızlığını kendi denemelerine dayanarak bildirdiği ve eskisi ile yenisi arasındaki başkalığı pek açıkça belirttiği inisiyatif bahsında da şahsiyetin, hareket serbestliğinin ezilmemesine; fikre, kişiliğe sarsıntı getirilmemesine çok önem verilmesi gerektiğini anlatıp yazmakla ileri düşünürlüğünün güzel bir örneğini daha göstermiş oluyor.
Düşmanın bir hareketi sezilince muharebe ihtimali mevcuttur derken: "Muharebe için düşmanı ordugâhımızda beklemek olmaz; onu uzaktan karşılamak yeğdir. Düşman az ise yetişenlerimiz onu durdurur veya geri püskürtür. Çoksa bütün dövüşçüler yetişinceye kadar düşmana tüfek atar, hareketini ağırlaştırırız; gerekirse biraz geriye çekiliriz. Fakat ileri gitmek beklemekten iyidir. Hiçbir şey yapamazsak düşmanı görür, kuvvetini anlar, meraktan çıkarız" düşüncesindedir. İşte, bu konuda keyfiyeti kemiyete, zekâyı ve iradeyi değer bir düşüncesi daha: Derne'deki denemesinden edindiği kanıya göre: "Eldeki vasıta ortaçağ yadigarı olsa da bunun eczası, görülecek iş için adım başında bir emre, bir ihtara ihtiyaç göstermeden kendiliğinden harekette feyzini almış bulunursa, karşısındaki bu hassadan

mahrum kaldıkça terakkiler dünyasının en büyük lütufları ile mesud olsa bile muzaffer olamaz!.."
Karakteri büyüklükler kaynağı sayan Yarbay, bir orduyu terkip eden her kişiyi yaşar bir makinenin canlı parçası olarak görüyor. Bu makineyi harekete getirecek vasıtayı, bu makineyi vücuda getiren yaşar uzuvları dimağlarındaki kuvvet ve kanlarındaki ruhta buluyor. Bu manivelanın işlemesini ve tatbik noktasını dimağda, kalpte arıyor.
Bütün nutkunun gençliğe hitap eden kısmında:
"Muhtaç olduğun kuvvet damarlarındaki asil kanda mevcuttur" diyen Büyük Önder'in bu düşünceye ne zamandan beri inanır olduğu bu faslın bu bahsinde kendini, işte, gün gibi açık gösteriyor.
O fasla kadar söylediği bütün hakikatlerin ve saydığı meziyetlerin bir uygulanmasıdır denebilecek altıncı fasıldaki inisiyatif, hareket ve dinamizm misallerini kendisine gönderilmiş raporlardan aldığı parçalarla birer ispat belgesi gibi sıralamadan önce başkalarının büyüklerini hiç kıskanmadan, izzetinefsini hiç incitmeden, Mustafa Kemal'in, milli duygusu ve gururu aşkına şu:
"Fakat, bu noktada bütün açıklığı ile canlandırılmak gereken bir hakikat-i mahza vardır ki o da sıcak kanlı Afrika evlatlarında o saydığımız cengaverane vasıfların fiil halinde görülmeleri bir takım âteşin ruhların Afrika göğünde pervazı ile başlar" diyen sözleri, bir yurtseverin ağzından imrenilerek dinlenecek üstünlükte bir derstir.
Sonradan büyük zaferler ertesinde Millet Meclisi kürsüsündeki nutuklarında silah arkadaşlarının kahramanlık hakkını hiç sakınmadan ve kıskanmadan övdüğünü kendi ağzından işittikçe hayran kaldığımız o ruh cömertliğini, Yarbay Mustafa Kemal'in Hasbihalinin bu faslında: "Askerlik ruhuna sâfâ verecek ve bütün askerler için örnek olmaya değecek yüzlerce raporlar takrirlerden bazılarının bazı cümlelerini o kıymetli asker arkadaşların hürmet ve tebcil ile anılmasına vesile olmak üzere aynen derç" etmesinde buluyoruz.
.
Hâsılı, mesleğindeki ilk rütbelerinden beri bir genç kurmay subayında büyük din hareketlerine, kıtalar kaplayıcı keskinlikte fütûhatçılık hareketlerine, kendi zamanında Uzak Doğu'da iki büyük devlet boğuşmasından çıkan manaya ilgi gösterip yorumlarda bulunacak kadar; o vakitler henüz pek kullanılmamış inisiyatif gibi terimleri kullanıp şerhetme yetkisini kendinde görecek kadar geniş, kültürlü, kavrayışlı, ileri görüşlü düşüncelerin yer etmiş olması ve bunların hepsinin bu küçücük kitapta kuvvet ve cesaretle daha o vakitler söylenip yazılmış bulunması, insanı hayrette ve hayran bırakıyor. Dediğim gibi, bu küçücük kitap bir büyük tebşirdir.
"Zâbit ve Kumandan ile Hasbihal" gerçi 1914 Mayıs'ında Sofya'da yazılmıştır. Fakat ilk yaprakta da işaret edildiği üzere Birinci Cihan Savaşı boyunca şu bu kayıtlar yüzünden 1918'e kadar yayımlanamamıştır. Nihayet, Mustafa Kemal'in öteden beri yakın arkadaşı ve Sofya'da iken elçisi Ali Fethi Okyar ile birlikte 1918 mütarekesi başlarında İstanbul'da bir müddet çıkardıkları "Minber" gazetesinin matbaasında, her ikisinin de dostu ve gazete idaresi işlerinde vekili Sayın Doktor Rasim Ferit Talay'dan öğrendiğime göre Mustafa Kemal Paşa'nın arzusu ve emri üzerine bin nüsha olarak basılmıştır. Ve her nüshası yedi buçuk kuruş fiyatla satışa çıkarılmıştır. Bunlardan bir miktarını dostlarına hediye etmek üzere Paşa almıştır. Geriye kalanı da, Paşa Andolu'ya geçip Babıâli'ce askerlikle münasebeti

kesildikten sonra, Damat Ferit hükümeti tarafından toplattırılarak yok edilmiştir...
Bendeki nüsha Büyük Adamın o zaman İstanbul'da iken el yazısı ve imzası ile bir kat daha kıymetlendirilerek bana vermek lütfunda bulunmuş olduğu nüshadır. Bu nüshanın şimdiye kadar elimde kalmasını, eşim Saliha'nın Mütarekede galip bir İtilaf Devleti subayına verilmek üzere bir gün içinde eşyamızla birlikte apartmanımızdan kapı dışarı edilmek; İnebolu'ya geçerken, Ümit vapuru, Anadolu'ya subay ve silah kaçırmaktadır diye haber verilmesi üzerine Kızkulesi açıklarında İtilaf kontrolünce dört gün dört gece alıkonarak köşesi bucağı bavul, çuval aranıp taranmak; Buhârâ'ya sefâret memurluğu ile giderken Batum'dan öne bırakılmamak gibi sergüzeştlerde yabancı ele geçirtmeden; Anadolu içindeki taşınmalarımızda ve yurt dışındaki seyahatlerimizde ziyana uğratmadan sağlamış bulunmasına borçluyum. Kadirbilirliğinden dolayı kendisine burada bir daha teşekkür ederim.
.
Mütareke şartları içinde elde kalabilen basit kâğıt üzerine ufak punto ile basılmış pembe kaplı küçücük bir risale kılığındaki "Zâbit ve Kumandan ile Hasbihal", yıllar yılı, kimsenin dikkatini çekmedi. Yanılmıyorsam, ondan ilk bahseden ben oldum. Geçen sene "Ulus"ta yayınladığım hatıralarda onun önemini belirttikten sonra gerekli ve yetkili kaynakların onu yeni harflerle bastırarak okurların gözönüne bir an öne koymasını dilemiştim. Daha sonra da, ya doğrudan doğruya, ya dostlar yolu ile ilgilerini çektiğim, -yetkili olabilecek- kaynaklar iyi niyetler belirttiler. Hatta tehâlük gösterdiler. Bununla beraber, şimdiye kadar gerçekleştirici bir yürürlükte henüz bulunulmadı. Başvurduklarım arasında yalnız, dostum Hasan Âli Yücel bununla çok alakalandı. Bendeki nüshadan bir kopya çıkarılarak eserin İş Bankası Yayınları arasında yeni harflerle basılması için teşebbüsünü esirgemedi. Dileğim üzerine bütün gelirinin Atatürk armağanı olarak bankaca bir hayır işine bağlanmasına çalışmayı, o üzerine aldı. Bu eseri bastırmakla Büyük Adamın hatırasına gösterdiği bağlılıktan ve kültürümüzün zenginleşmesine ettiği hizmetten dolayı İş Bankası'na çok teşekkür ederim.
.
İlk baskıda Arapça ve Farsça kurallara göre, o zamanın geleneğince yapılmış zincirleme tamlamaları, dilimizin bugünkü özelleşmesini gözönünde tutarak, bir de yazı yeni nesiller tarafından daha kolayca anlaşılsın diye Türkçeleştirerek değiştirmek cüretinde bulundum. Dil ve Tarih kurumlarının kurucu ve koruyucu başkanı sağ olsaydı, şüphe yok ki, kendi de bu açıklaştırmayı yapacaktı. Mesela, bugün o da "Âbda taharri-i serab kabilindendir", "İcâbât-ı ruhîye-i beşerîyedendir", "Ahvâl-i ruhîye-i beşerîyyeye adem-i vukuftur" demeyecekti. "Bilâkuyûd-i müsâmaha evsaf-u liyakat-i mahsusa sâhibi" demeyecekti... Cüretimin özrünü bu sebepte buluyorum. Onun üslubundaki ağır, vekârlı ve yazıldığı güne göre makbul ve tantanalı olan ahenkden hiç şüphesiz büyük bir şey yitirmiş olmanın eksikliğine karşılık, düşüncelerinin keskinliği bugün de zorluksuz anlaşılabilmek yararlığına erişilmiştir sanıyorum.
Çünkü bu çapı küçük, fakat manası büyük kitapta Mustafa Kemal'in ruhu bütün olağanüstü realizmi ve mistisizmi ile açık ve çok canlı görünüyor. Onuncu yıl nutkundaki: "Onbeş yıldır sana bir çok vaatte bulundum. Bahtiyarım ki, hiçbirinde isabetsizliğe uğramadım" demesiyle, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki en son açış söylevinde: "Biz, ilhamlarımızı gökten ve gaipten değil; doğrudan doğruya hayattan almış bulunuyoruz... Bizim yolumuzu çizen; içinde

yaşadığımız yurt, bağrından çıktığımız Türk milleti ve bir de milletler tarihinin binbir facia ve ıstırap kaydeden yapraklarından çıkan neticelerdir" demesi hatırlanırsa onların nüvelerinin 1914'te yazılmış bu Hasbihalde, hatta bu Hasbihalin birinci faslını şu: "Biz, o zaman hükmümüzü vermiş ve sada-yi vicdanımızı en yüksek perdeden en büyük kulaklara işittirmek azminde bulunmuş ve bazı nikatın nazar-ı dikkat ve intibaha arzını vazife-i vicdaniye addederiz, demiştik"... Ve en nihayet hatırlattık ki: Ordunun selametini vicdanen düşünen erbab-ı namus ve ahlak riyadan muarradır. Ahlak-ı teveccühü celbetmekten ziyade meneden bir surette idare-i kelâm ederler" diyen paragraflarındaki sözlerinde daha 1911'den beri belirtilmiş bulunduğu; bu sözleri söyleyenin nasıl biteviye bir değişmez mantık taşıdığı ve sağlam bir karaktere sahip olduğu kendiliğinden ortaya çıkar.
Okurları, asıl eserin huzuruna çıkarmadan önce bu uzun sözlerimle geciktirmiş bulunduğumdan dolayı kendilerinden bin özür dilerim. Bu hareketimi ancak benim Atatürk'e sevgime ve saygıma vereceklerinden eminim.
Bir büyük insanın ne vasıfta olduğunu ve o vasıftaki insanın, çok şükür ki bizim milletimiz oğlu ve önderi olduğunu kendi eseri ile göstermek istedim. Bu eserin huzurunda ona hayranlığımı bir kere daha belirttikten sonra okurları büyük adamla başbaşa bırakıyorum.

Ruşen Eşref Ünaydın

ZÂBİT VE KUMANDAN
İLE
HASBİHAL

Bu kitap 1330 (1914) yılında yazılmıştır. Bazı kayıtlardan dolayı basılması bugüne kadar gecikmiştir.
M.KEMAL

ZÂBİT VE KUMANDAN
İLE
HASBİHAL

Sofya 1330

I

- 1329 (1913) kışında Birinci Tümen subay arkadaşlarına verdiğin konferansların bir araya getirilmesinden vücut bulan "Zabit ve Kumandan"ı bu senenin ancak mayıs ayında okuyabildim.
Bu güzel ve pek kıymetli eserini okumakta birkaç gün geç kalmış olmakla gerçekten suçlandırılmayı hak ettim. Fakat eser elime geçtikten sonra da onu birkaç defa okumaktan

ve hele bazı bahislerinin candan gelmiş olan derin ve tesirli manalarını dimağıma yerleştirmekten aldığım zevk ve ettiğim istifadenin kıymetini, bu sanihatın müessiri olabildiğinden, teşekkür ederek takdir etmeyi borç bildim.
- Başlangıçtan önceki beyanlarında: "evsaf ve hasaili ilmiyeden, mezaya ve secayayi askeriden" bahsedeceğini; "zabit ruhunun kuvay-ı maneviyesini beslemeye hadim olacak nikat ve keyfiyatın taharri ve imtihanı ile iştigal" eyleyeceğini; "efrada telkin edilecek manevi" dersleri de mevzubahis kılacağını ve "nüfuz-ı amireyetin" tahsil ve temkini usullerini göstereceğini anladığım anda kitabına âşık oldum ve hemen sezdim ki, sen on yıllık askerlik hayatının, içinde yoğurulduğun birçok müstesna hadiselerin sana kazandırdığı acı, tatlı tecrübelerini ve senin vicdanında ve dimağında tam gelişmesini bulan o necip ve vatanperverane düşüncelerini ve duygularını vatandan ayrı düşmekten hasıl olmuş kalp yaralarına katarak bizi ağlatmak, bizi utandırmak, alnımıza sürülen kara lekeleri silmek gayret ve vazifesine davet etmek istiyorsun.
Ve gerçekten sözünün başlangıcı olan: "Önümüzde acılarını gözümüzle gördüğümüz ve kalbimizle hissettiğimiz felaketle neticelenmiş bir harp vardır" ifadesiyle düşüncelerimize ve duygularımıza bir elemlenme meydanı açıyorsun.
Ben bu düşünce elemi ve vicdan hüznü ile senin başlangıcını takip ederken, harbin: "Sanat-ı askeriyenin öğrenilmesine medar olan vesaitin en mükümmeli, en hakikisi" olduğunu ve sefer hizmetleri kanunnamesinin bir mahsus maddesini de şahit göstererek; muhtelif rütbelerdeki kumanda sahiplerinin iktidar ve ehliyet kesbetmesine hizmet eden hazar vakti vasıtaları ve vesileleri ile bizzat harp ve onun şartları ve muktezaları arasında yaptığın mukayeseyi ve bulduğun dağlar kadar farkı tasdik ettikten sonra; "Ordumuz zabitanının kısm-ı azamesinin harpte bulunmuş olması dolayısıyla, bunca ateşleri kalbimizi yakmış olan bu son harbin bize meslek noktainazarından istifade temininden geri kalmamış bulunduğu" noktasında durdum ve biraz daha düşündüm.
Senin istidlallerine iştirak etmek veya etmekte dumanlı bir fikir muhakemesinin zebunu kaldım.
Dimağım müphem hükümlerle kararsızlığını gideremeden nazarım daha sonraki satırlara aktı.
- Bir ordunun hazarda takip etmesi gereken ciddi mesai ve bu mesai ile muhkemleştirilen ilmi müktesebatın, zamanı gelince, galibiyetle neticelenecek surette tatbiki için meslek-i celil-i askeri erbabının haiz bulunmaları lazım gelen manevi hassalara ve meziyetlere ait sözlerini de müthiş bir darbe takip ediyor:
"Ordumuzun son Balkan harbindeki mağlûbiyet-i elimesi acı bir hakikattir. Sukut-ı hayale uğranıldı."
Evet, pek acı bir hakikattir. Fakat senin de anlattığın gibi bu meş'um hakikati idrak edenler de vardı ve bence idrak etmemiş olmak için ya gafil veya cahil olmak lazımdı.
Selanik'te, 327 yılı Haziran'ının 17'inci günü (30 Haziran 1911) Kolordu Kumandanı'na takdim edilmiş olan resmi bir raporun bazı noktalarını ibret olmak, mazideki derin uykumuzu hal ve istikbalde devam ettirmemek için hep beraber bir daha gözden geçirelim:
"Madde: 1- ..... Binaenaleyh, münferid terbiye devresine neticesiz ve muhassalasız son verilmiştir.
2- ..... Teftiş edeceği talim devresi muhassalasının ne olmak ve nasıl olmak lazım

geldiğinden haberi yoktur.
3- ..... Tümen Komutanı kıtalar karşısında aldığı seyirci vaz'ı ile... adem-i huzurundan daha muzir duygular uyandırıyor... Vazifesinin cahilidir.
4- Alay ve Tümen Komutanı'nın teftiş ve tenkitteki cahillikleri subaylarda hayret, istihza ve itimatsızlık duyguları uyandırıyor.
5- Bu zihinde ve bu ilimde alay ve tümen komutanlarının bugünkü askeri terakkilerle mütenasip olarak yetiştirilmesi mecburi olan kıtaları yetiştiremeyecekleri ve onlara hüküm ve kumanda ve icabında onları sevk ve idare edemeyecekleri şüphe ve tereddüt kabul etmez açık hakikatlerdendir.
Bu noktadaki hakikatleri görüp söylememek ise, ordunun ataletine, kıymetsiz kalmasına, harpte vatanı kurtarmak için talep olunacak mühim vazifeyi görememesine kalp rızası göstermektir ki bu hiyanetle isimlendirilir.
6- Bu hale bir an önce çare bulmaya teşebbüs, her namus ve vicdan sahibinin vazifesidir. Emir ve kumanda salahiyetini haiz olmayanların bu hususstaki hizmetleri, müşahede ve tetkiklerini icraat sahibi olanlara arz etmektedir.
Makam ve icraat sahibi olanların şahıslara merhamet etmek zayıf kalbliğinde bulunarak ordunun intihatına yardım etmeleri..."
Bu raporumu takdim ettiğim makamda o zaman vatanım Selanik'i Yunan ordusuna muharebesiz teslim eden kuvvetin başında bulunmuş olan zatlar oturuyordu.
Raporumuzun bu makam sahibinden ordu müfettişlik makamı sahibine kadar gittiğini işitmiştik. Fakat ne maksatla? Haddini bilememenin bir örneğini göstermek maksadıyla...
Ordu müfettişliğine de vaki olmuş bir maruzatın son satırlarını okuyalım:
"...Komutanları zevatı mumaileyhimden ibaret olduktan sonra... Orduda talim ve terbiye, neticesi emir ve kumandada, itaat ve inzibatta hüsn-i cereyan aramak, serapta su aramak gibidir."
Ordumuzda Goltz'ün(1) talebeliği ile şöhret kazananlardan çoğunun da, müşarünileyhin: "İyi bir ordu vücuda gelmesine dahil olan muhtelif amillerin en müessiri, şüphesiz, binnefis başındaik amirin tesiridir" hakikatını anlamakta ve ordular için beyan edilmiş olan bu mülahazanın en küçük cüzitamlar içinde cari olduğuna gafletleri görülüyordu.
Meşrutiyet devresinin, Osmanlı ordusunu ilk teşhir ettiği Edirne manevra sahasında hayalen şöyle bir dolaşalım:
Senin ve benim ve senin ve ben gibi birçok arkadaşın kollarımızda beyaz birer bant vardı. Biz hakemdik. Bizden daha büyük hakemler de vardı.
Ne hüküm verilmişti?
Bunu söylemeden önce ne görülmüş olduğunu hatırlayalım.
Mesela: Mavi Kolordunun sağ kanadında hareket eden bir Tümen Komutanı'ndan, tümenine verdiği emrin ve tümenin bulunduğu vaziyetin bildirilmesi, -sormak yetkisini haiz zat tarafından- rica edildi. Tümen komutanı, böyle bir sorguya muhatap olmamış gibi, atının üzerinde susmuş ve pek ziyade sakin ve dilsiz duruyordu.
Biraz bekledikten sonra birinci sorgunun cevabından vazgeçilerek, Kolordu Komutanı'ndan alınan emrin müeddası soruldu; yine cevap yok! Sebep?!..
Sebep, aldığı emrin manasını anlamamıştı.
Sebep, verdiği emrin veya daha doğrusu imza ettiği emirnamenin neden ibaret olduğunu

bilmiyordu.
Sebep, çünkü, görünüşe rağmen o tümene, o kumanda etmiyor.
Sebep, edemezdi...
Ya böyle anlamadan verilen emri telakki eden Alay Komutanları?!.. Evet, bu merakı gidermek için Tümen Komutanı'nın yanından ayrılarak, "Karıştıran" istikametinde yürüyen alaylara mülâki oldum.
Bir Alay Komutanı'na, beni hareketleri hakkında aydınlatmasını rica ettim.
"Şimdi" dedi.
Ceplerini karıştırdı. Ceketin iç cebinden iki buruşuk kâğıt çıkardı.
"İşte, iki emirname!" dedi. "Birini gece aldım; birini sabahleyin... Henüz ilk emrin icaplarını tamamen ifa edemediğimiz için ikinci emrin ahkamını tatbike başlamadık..."
Bu emirleri gözden geçirdim. İkincisi, birincisinin hükmünü iskat ediyordu. Fakat Alay Komutanı hâlâ: "Evvela birinciyi ve sonra ikinciyi" diyordu.
Niçin.
Çünkü, Alay Komutanı, numara sırası ile tatbikini düşündüğü emirlerin ne birincisini ve ne de ikincisini anlamıştı. Halbuki, alayı gidiyordu. Fakat, nereye ve niçin? Bunu, Alay Komutanının kendisi de bilmiyor; alayını takibeden hiç kimse de bilmiyordu.
O halde, nereye gidiliyordu?
Bu gidiş; elbette felakete, hacalete doğru bir gidişti...
Hareketlerini sonuna kadar takip ettiğim bu tümenin, gece olduğu zaman duçar olduğu sefaleti, kıt'alarından bazılarını kaybederek çektiği ıstırabı, ertesi günü karşı tarafın topçu ve piyade ateşi altındaki perişanlığını tasvir etmek istemiyorum.
Yalnız, beyan etmek isterim ki, bu ve bunun gibi asker yığınlarının o gidişlerinin muhakkak felakete, mezara doğru bir gidiş olacağına hükmetmek için pek keskin muhakeme sahibi ve pek ziyade uzağı görür olmak lazım gelmezdi.
Biz, o zaman hükmümüzü vermiş vicdanımızın sesini en yüksek perdeden en büyük kulaklara işittirmek azminde bulunmuş ve:
"Bazı noktaların dikkat ve intibah nazarına arzını vicdan vazifesi addederiz" demiştik.
Ve demiştik ki: "Bir Kıt'a ve bahusus subaylar heyeti yalnız iyi örnek olacak rehberlerle yetiştirilir..."
"İnsanların hürmet ve tazimlerinin, itaat ve inkiyadının kendinden maddeten değil, manen yüksek olanlar hakkında tecelli etmesi beşer ruhunun icaplarındandır."
Ve demiştik ki: "Ordunun hayat uktesi olup birçok geleneğe bağlı olarak gelişen ve kemal bulabilen askeri zabıt ve rabıt duygularını bugün Osmanlı ordusu subay heyetinde hakiki safhasında görmeyi istemek beşeri ruh hallerini bilmemektedir."
Ve istirham etmiştik ki: "Bugün için teşebbüs, kayıtsız ve musamahasız evsaf ve liyakat-ı mahsusa sahibi olmak istidadını gösterenlerden bir (Komuta ve Subay Heyeti) vücuda getirmek olmalıdır."
Ve izah etmiştik ki: "Ancak bilgili, kudretli, faal, müteşebbis ve salahiyet sahibi bir ordu müfettişinin teftiş dairesinde cahil, ordunun talim ve terbiyesindeki gayeden haberi yok. Kolordu ve Tümen Komutanları barınamayacakları gibi... Kezalik ancak lazım vasıfları haiz Kolordu Komutanlarının Kolordularında, dinlemeye muhtaç olan ve bir muzir heykel vaziyetini almaktan başka orduya eyiliği olmayan Tümen ve Alay Komutanları kabul ve atalet yeri

bulamazlar..."
Şiddetli gibi görülebilecek olan bu icraatın mutasavver mahzurlarının birer çaresi de gösterildikten sonra:
"Alelumum iyi ordularla iyi komutanlar birbirinden ayrılmak kabul etmez şeyler gözü ile görülmek için vakit kaybetmeye lüzum ve buna halin müsaadesi yoktur" dedik.
Ve en nihayet hatırlattık ki:
"Ordunun selametini vicdanen düşünen namus ve ahlak erbabı riyadan muarradır. Mükemmel ahlak eshabından olanlar ekseriya sulh ve asayişte, teveccüh nazarlarını üzerlerine çekmekten ziyade önleyen bir surette idare-i kelâm ederler."
Sonra, ne olduğu sizce malumdur. Denildi ki: "Bu yükselen feryadın manası yoktur. Bu lüzumsuz bir fart-ı gayret ve belki de bir cinnettir!.."
Yok... Yok... O feryad cinnet eseri değildi. O feryad bugünkü felaketi vicdan gözü ile ve akıl gözü ile görebilmekten hasıl olmuş ıstırapların tepkileri idi. Ve...
Filhakika, bir gün, Sirenaik darül-harekâtından Balkan yangınına koşarken...
Bir gün Afrika sahilinden vatanıma ulaştıracak yolların kapanmış olduğunu görürken...
Bir gün, işittim ki, vatanım Selanik ve orada anam, kardeşim, bütün akraba ve taallûkatım, -mahiyetlerini anlattığım için vatanımdan kovulduğum zevat tarafından- düşmana hibe edilmiştir...
- Ne garip ruh haletidir. Dertli insanlar muhatabının derdini dinlemekten ziyade kendi yaralarını açmaktan zevk alıyor. Ben de, Nuri! adeta seni dinlemekte olduğumu unutarak ne derin yaraları karıştırmaya başladım. Fakat merak etme, işte kitabını bıraktığım noktadan takibe devam ediyorum...
- "Harpte, bütün işleri kuru mukavemet ve kahramanlığın göreceği fikri anlaşılmasın demeyi zait" görüyorsun!
Ben, bunu demeyi bizim için vacip görüyorum. Beraber şahidi olduğumuz bir iki manzarayı burada sana hatırlatacak olursam, senin zaitten vacibi de geçerek farz-i ayna kadar çıkacağından şüphe etmem.
Mesela: Senin yaralandığın bir muharebede, sağ kanat alaylarından birinin cesur komutanı, düşman topçu ateşi altına girdiği huduttan, "Doğan Arslan" sırtlarında piyadesinin tekasüf eden ateşleri altında alayının geri dönüp kendisini yalnız bıraktığı noktaya kadar daima palası elinde ve kendi avcı hattının önünde bulunmuştu...
Bu cesaretin hayranıyım; fakat, maatteessüf bu cesaret ve kahramanlık, alayın muzaffer olmasını temin edemedikten başka, perişan olmasını da önleyemedi.
Vuku bulan bu tavır ve mişvara mukabil, alayın topçu ateşi altında, maksada ve araziye uygun olarak açılması;.. ve daha sonra yayılması; ve daha sonra kendisine ayrılan cephede taarruzu ve hücumu; komşu kıt'alarla irtibatı sevk, idare ve muhafaza olunsaydı ve bunun için elde, pala yerine dürbün bulundurulsaydı; ve bunun için avcı hattının önünde değil, alay ihtiyatının yakınında vaziyete nazır ve hâkim olunacak noktada bulunulsaydı; ve ancak, halin, vaziyetin, sanatın bütün icaplarına ve tedbirlerine tevessülde sükûnet ve metanet muhafaza edildiği halde beklenmeden zuhur eden bir meş'um sebepten dolayı alayının yüz-geri ettiğini gördüğü anda, kılıcını çekip, atını dörtnala sürüp düşmanın şarapnellerini, mermilerini istihkar ederek, geri dönen avcı hatlarını çiğneseydi ve bu suretle alayını durdurup tekrar hasma yöneltseydi işte, o zaman, bir alay komutanına yaraşan cesarete asümani bir misal

göstermiş ve Osmanlı tarihinin kahramanlığa ait faslında bir altın sayfa vücuda getirmiş bulunurdu.
İşte böyle bir cesaretin kurbanı olan Alay Komutanının adına heykel dikmeye cenab-ı Peygamber de razı, ve ümmeti tarafından "Helyestevillezine yâ'lemune v'ellezine lâ yâ'lemun" mazmûnuna fiili bir iman gösterilmiş olmasından ruhen mahzûz olurdu.
- Sen "Hasâili mümtâz-i merdâne ve ahlâk-ı fâzıla-i fedakârane ile tetevvüç etmeyecek olan malûmat-ı fenniyenin başlı başına temin-i maksat" edemeyeceğini iddia ediyorsun. Bu iddianda ne kadar haklısın...
Hatta, ben, senin kaziyeni ber-aks ederek, iddia ederim ki: Mertçe hasletler ve fedakârca duygulardır, asl olan... Bunlar, yâni karakter, ilim ve fen ile mazbutiyet kesbetmedikçe bile büyüklükler kaynağıdır; ancak her vakit emin ve mefkûr sonuçlar vermez.
- Talimnamelerin: "Harbin zâbitten istediği ruhi ve ilmi kudret ve meziyeti" verecek olan kısımlarının ve maddelerinin mekteplerimizde, lâyık oldukları önem derecesinde iyi öğretilmemiş ve telkin edilmemiş oldukları hakkındaki bayanatına şahadet ederim. Ve fakat, senin burada son bulan başlangıcını, ona birkaç satır daha ilave ederek biraz uzattıktan sonra o pek delilli olan "nefsi istihkaar" zemini yoklayıp inceleyeceğim.
Filhakika Harbiye Mektebimizdeki tahsil derecesi "zâbitlik vezaifi asliyesini" zâbitin ruhuna sokacak mertebede nüfuzlu değildi. Fakat, mektep sıralarında, bu hususta daha ciddi ve daha geniş bir ders almak ve öğrenmek devri geçirilmiş olsaydı dahi maksadın yine hasıl olmamış bulunacağı itikadındayım.
Çünkü, bence hakiki feyiz verebilecek asıl mektep, kıt'alardır.
Bence asıl, sanat talim edecek hakiki muallimler ve mürebbiler birbirinden yüksek olan komutanlardır.
Bence, Harbiye Mektebinden alınan şahadetnameler, genç teğmenin Bölük Komutanı efendisinin terbiyesi dairesine kabule şâyan olduğuna delâlet eder.
Genç teğmen, san'atının asıl ruhunu, intisap ettiği bölüğün efradı önünde bölüğün babası olan yüzbaşısından ve daha büyük âmirleri tarafından, iş üzerinde bulunaraktan öğrenecektir. Önce, komutan olacaktır; bir Takıma!... Ve sonra komutan olmaya hazırlanacaktır, bir Bölüğe!.. Ve işte böyle öğrenecektir ve sonra öğretecektir...
Ordu mekteb-i amelisi, ancak bu suretle, makamının ehli bölük komutanları, makamının ehli tabur, alay, v.s. komutanları yetiştirmek sayesinde, milletin evlatları bir sürü gibi değil; şanlı, şerefli insanlar olarak şan ve şerefe sevk ve tevcih olunabilir.
Buradaki eski bir hatıramı ihya edeyim:
Seyahat için İzmir'den bindiğim vapur Girit'ten geçerek Katanya'ya gidiyordu. Girit'ten, orada bulunan Avrupalı kıt'alardan birine mensup bir teğmen bindi. Bununla tanıştık.
Bir gün sonra, tekrar Girit'e dönecek olan bu teğmenle Katanya'nın bir gazinosunda buluştuğumuz zaman o, orada tedarik edebildiği yeni birtakım askeri eserleri gösterirken diyordu ki:
"Yüzbaşım, son zamanlarda yeni çıkan askeri eserleri takipte beni biraz müsamahakâr gördüğü için adeta, bana gücenmişti. Mes'ut tesadüfle, burada tedarik ettiğim bu kitapları ve benim onları okuyacağımı göreceği zaman şüphesiz memnun olacak ve bu yüzden bana hasıl olmuş bulunan gücenikliği zail olacaktır." Yüzbaşının, subaylarını yetiştirmekte nasıl bir bölük komutanı olduğu, bu teğmenin gözlerinden pekâlâ okunuyordu.

II

- Nefsi istihkaar ve fedakârlık duygusu babında talimnamelerin derin manalı maddelerine o yaralı bacağını uzatıp çıkıyor ve oradan sözünün bütün yetkisi ile hitap ederek diyorsun ki:
"Zabit demek, feda-yı nefsü cânı kat'iyyen göze almış olmak demektir."
"Bir zâbit, sanatı nâmına, hayat ve mevcudiyetine hiç ehemmiyet vermeyecektir."
"Zabit,'hayat ve rahatın hiç düşünülmemesi icap edince' rahatını ve hayatını feda etmeyi şeref bilecektir."
Mukteza-yi namus budur."
Ben bu sözlerin dimağlarda ve vicdanlarda hasıl edeceği derin akislerin âhengini bozmaktan korkarak, hiçbir söz söylemeksizin onları yalnız kemal-i huşû ile dinlemiş olmakla iktifa edeceğim.
- Muharebede her atılan merminin isabet etmeyeceği hakkında verdiğin teminat hizasında: "Muharebede yağan mermi yağmuru, o yağmurdan ürkmeyenleri, ürkenlerden daha az ıslatır" diyeceğim. Ve filhakika böyle olmasaydı, Trablusgarp Harbi'ne iştirak etmiş olan bütün arkadaşlarımızın mutlaka Trablus'ta, Hunus'ta, Bingazi'de, Derne'de, Tobruk'ta İtalyan istihkâmları karşısında bugün kemiklerinin bile kalmamış olmaları iktiza ederdi. Halbuki, o kahraman arkadaşlar Balkan Muharebesinin de son safhalarında olsun mevcudiyetlerini ispat ederek imkân dairesinde kalan derecede namus ve haysiyet icaplarını ifa eylemişlerdir.
- Kitabının 24'üncü sayfasında zımnen sorduğun: "Zâbit nedir?" sualine, Piyade Talimnamesi maddelerinden birinin verdiği "Zabit, maiyetindeki efrad için numune-i imtisaldir" cevabının üstünde duran senin: "Zâbit, kendi ilim ve iktidarından kumanda ettiği insanları müstefit edebilmek için, maiyetindekilerin metanet ve besaletleri mecmuundan fazla bir metanet ve besalete malik olmalıdır" sözünü her zâbit pek büyük dikkat ve ciddiyetle okumalı ve onun manasını dimağına hâkketmelidir. Ve bilinmelidir ki, bir millet evlatlarının önüne geçip onları ateşe sevketmek hak ve salâhiyetini ancak, -o dediğin- metanet ve besalet muhassalasını ruhunda bulmuş olan subaylar haizdir.

III

"Zâbit ve Kumandan"ın ikinci faslı çok mühimdir. Zâbit, kalp, itimat kazanacak ve arkasına alacağı insanların kuvay-i maneviyelerini takviye edecek...
Bu faslın başından sonuna kadar olan birçok güzel sözleri dinledikten sonra:
"Askerlik tedvir-i muamelat değil, insanların sevk ve idaresi sanatıdır" tarifine avdet ediyorum ve "İnsanlar nasıl sevk olunur?" diye bir daha kendi kendime soruyorum.
Bu soruya senin izah ettiğin cevapları hatırlarken sanki bir filozofun şu sözlerini de işitir gibi oluyorum:
İnsanlar, ancak, emelleri, fikirleri teşhis ettirilerek sevk ve idare olunabilir.
Musa, Mısırlıların kamçıları altında inleyen Yahudilerin bu baskı ve esaretten kurtulmaktan ibaret olan meyillerinin tecellisâzı oldu.
İsa, zamanının nihayetsiz sefaletlerini idrak ve umumi ıstıraplar devrinde âlemde tahakkuk

etmeye başlamış olan şefkatperverlik lüzumunu din halinde tercüme ve anlatmak yolunu bildi.
Napoleon, Avrupa içinde dolaştırdığı kavmin hususiyetlerinden olan askerlik şanı ülküsünü tecessüm ve teşahhus ettirdi.
Hülasa, insanları istediği gibi kullanan kuvvet, fikirler ve bu fikirleri teşahhus ve tamim eden kimselerdir. Fikrin hassası da hiçbir itirazın bozamayacağı bir şekl-i mutlakla kendi kendini kabul ettirmektir. Bu ise, fikrin yavaş yavaş hissiyata istihale ederek akıydeye münkalib olması mümkündür; ve böyle olduktan sonradır ki, onu sarsmak için bütün başka mantıkların, başka muhakemelerin hükmü olamaz.
Şimdi, bizim sevk ve idare edeceğimiz insanların emelleri, fikirleri, ruhlarından meknuz hassaları nedir? Biz kumanda edeceğimiz insanların hangi emellerini şahıslarımızda tecelli ve tecessüm ettirerek onların kalplerini, onların itimatlarını kazanacağız ve onlara manevi kuvvetler ilhamı vasıtalarını tayin edeceğiz?!
Ve insanlarda, ancak gaye-i hayalinin, mefkurenin temerkür ettireceği görünmez hassalara görünür vasıtalarla mı hitap edeceğiz? Herhalde askerlerimizin ruhunu kazanmak bizim için bir vazife olduğu gibi evvela onlarda bir ruh, bir emel, bir seciye yaratmak da Allah'tan ve Medine-i Münevverede yatan Cenab-ı Peygamber'den sonra bize teveccüh ediyor.
Şüphe yok ki, bizim milletimizin seciyesi de bütün seciyeler gibi teâliye, matlûp şekle tahavvüle müstaittir. Fakat binefsihî olmak şartıyla!..
Eğer bizim seciyemize, hariçten bizim seciyemizden başka seciyelerdeki müessirler tarafından bir şekil verilmek istenirse, bundan sabit ve muayyen hiçbir şekil, hiçbir netice hasıl olamaz!..

IV
TAARRUZ RUHU

Ordunun vazifesi, vatanı çiğnemek isteyen düşmana karşı ayağa kalkmaktır.
Bu kalkış, elbette, yerinde durmak için değil, düşmana atılmak için olursa kalkılmış olduğuna değer.
"Zâbit ve Kumandan"ın üçüncü faslı bu zeminde ne hakiki esaslar gösteriyor...
Muvaffakiyet için en emin vasıtanın taarruz olduğunu anlamakta ısrar olunmaz; ancak, taarruz ordusu vücuda getirecek milletin, Japonların (Kukeki Zayşın) dedikleri taarruz ruhuna sahip olması lazımdır.
Bu taarruz ruhu, 1904 yılında: "Bin keder, bir yeis; fakat her şeye rağmen ileri. Başka hiçbir şey düşünmek lazım değil. Nâşımı muharebe meydanında teşhir etmek. İşte bu, Cenab-ı Hakkın emeli."
Şarkısını terennüm ederek Kazomaro gemisi ile harbe giden Albay Kujimalarda;
Bu taarruz ruhu, Sasebo Limanı'ndan harbe çıkarken familyasına: "Bu andan itibaren benden haber beklemeyin! Vazifemden başka bir şeyle meşgul olamayacağımdan sizden de haber istemem!" diye yazan Amiral Togolarda;
Bu taarruz ruhu, Nanzan muharebesinde oğlunun kalbinden vurulduğu haberi üzerine, familyasına: "Oğlumun külleri Tokyo'ya getirildiği zaman hemen defnolunmasın! Yakında ben ve küçük oğlum da terk-i hayat edeceğimizden, o zaman üçümüzü birden defnedersiniz!"

emrini veren General Nokilerde ve bunları takip edenlerin hepsinde bütün feyzi ile mevcut olduğu içindir ki, narin Japonlar iri yapılı Ruslara meydan okudular.

V
İNİSİYATİF

Nuri! Taarruz ruhundan sonra kitabın son bulacaktır sanıyordum. Derhal "İnisiyatif"in önüme çıktı ve dedi ki:
"Muharebede tahsil-i zafer-ü galibiyet en küçüğü kadar bilhassa cümle rütbe eshabının bizzat imal-i fikr ile kendiliğinden tedbir ittihazına alışmış olmalarına mütevakkıftır."
Hakikaten, talimnamelerimiz, kanunnamelerimiz gözden geçirildikçe askerlik sanatının aslolan kaideleri, kanunları ve usulleri okunur ve bellenir...
Fakat, bu bilgilerin insanı sanatkâr yaptığına, yapacağına kani olmak, elbette gaflet olur. Hatta, bu usul ve kaidelerin tatbik cihetleri ile az çok iştigal etmiş olmak bir ordu için necata medar olamaz!
Herhangi bir cüz-i tammın küçük bir manevrasını takip edelim; ve kabul edelim ki bu cüz-i tammın en büyük komutanından erine kadar herkes talimnamelerde belirtilen ve bildirilen usulleri ve kaideleri biliyor; ve bu manevra ilk tatbikatları da değildir.
Mesela: Cüz-i tam kumandanı güzel bir yürüyüş emri veriyor. Uç kumandanı, teğmene kadar bütün ast kumandanlar usulüne uygun emirlerini veriyorlar ve kol harekete geçiyor...
Düşmanla temas vukuunda da: kezalik, cüz-i tam kumandanının verdiği açılma ve sonra yayılma emri, alameratibihim üstten ast'a tekerrür ederek en küçük parçaya kadar kıt'aya, yapacağı iş tayin ediliyor. Hareketi son safhasına kadar iyi idare edilmiş görüyoruz.
O halde, hüküm verebilecek miyiz ki, bu kıt'a muharebede vazifesini görebilir ve yurda muzafferiyet sağlayabilir?
Bu hükmü vermekte biraz teennili bulunmak gerektir. Çünkü bu kıt'anın muharebede karşılaşacağı haller ve şartlar hep bu gördüğümüz gibi olmayacaktır.
O halde, ne kadar hal ile karşılaşmak ihtimali varsa, hepsini tasvir ve tatbik edelim! Çok güzel! Bunu yapmaktan geri durmayalım. Fakat: "Harpte öyle ahval dahi vaki olur ki, ahvali mezkûre hakkında umumi vesaya beyanı bile mümkün değildir."
Talimnamelerimizin bu gibi haller için nasihat vermesinden sarf-ı nazar, esasen ihtiva eylediği kaideler ve nizamlar, harpte umumiyetle karşılaşılan bazı tabiye hallerine ancak şamil olabilir.
Halbuki kumandanlar her hal ve andaki duruma karşı gereken tedbirleri tereddütsüz ve süratle almaya mecburdurlar.
Fevkalade ve ansızın zuhur eden hallere ilk temas eden, bir kıt'anın en büyük kumandanı değildir.
Büyük, küçük her cüz'i tammın içinde her subay ve her assubay ve hatta her er, hareketinin suretine dair fevkinden hiçbir emir ve hiçbir fikir almadığı haller karşısında kalır. İşte bu sebepledir ki, gerek komutanların ve gerek erlerin bizzat düşüncelerini işleterek kendiliklerinden iş görebilecek meziyette yetiştirilmiş olduklarına kanaat edilmeden, bir askeri kıt'anın, bir ordunun güvenilir ve dayanılır bir kuvvet olarak tanınması gaflettir,

felakettir.
- Bir kuvveti vücude getiren insanlar umumi hayatları, fikirleri, hareket serbestlikleri ezilmemiş, gürbüz, neş'eli erlerden ve subaylardan mürekkep olursa böyle bir askeri kıt'ada biraz düşünce işleterek kendiliğinden iş görme hassası pek ziyade tecelli eder.
İtalya muharebesinde Derne kuvvetlerine kumanda ettiğimiz müddetçe bu hakikati isbat eder her gün birçok misal gördük.
Filhakika Derne kuvvetlerini vücude getiren urban tavsif ettiğim gibi insanlar oldukları gibi, onların başlarına geçen subaylar da -her şeye rağmen- fikirlerini, hareket serbestliklerini ezdirmemiş gençlerdi.
İtalyanların filan veya falan istikamette bir hareketleri, bir çıkışları haber alınır alınmaz, emir beklemeksizin her mücahit tüfengini kaparak toplanma yerine koşar ve orada, emir verilmesi gecikirse yine kendiliğinden düşman istikametinde yola düşer ve bu hareketini şöyle bir fikir muhakemesine istinat ettirir:
Mademki düşmanın bir hareketi sezilmiştir, muharebe ihtimali vardır. Muharebe için düşmanı ordugâhımızda beklemek olamaz; onu uzaktan karşılamak yeğdir. Düşman az ise yetişebilenlerimiz onu durdurur veya püskürtür. Çok ise bütün mücahitler yetişinceye kadar düşmana tüfek atarak onun hareketini ağırlaştırır ve gerekirse biraz geriye çekiliriz. Fakat ileri gitmek, beklemekten iyidir. Hiçbir şey yapamazsak düşmanı görür, kuvvetini anlar, meraktan çıkarız.
Bunların her biri, ileri veya geri harekette nereden gitmek, nasıl gitmek, nerede durmak ve nasıl durup ateşe başlamak lazım geldiğini emir beklemeksizin kendiliklerinden takdir ve tatbik ederler. Yeter ki onlara umumi istikamet ve fikirler, isabetle gösterilmiş olsun...
Denilebilir ki, öteki yerlerde olduğu gibi Derne'de de bir sene İtalyanları'ı yenen ve Derne'nin üç kilometre muhiti üzerinde vücude getirdikleri istihkâmlarında hapseden kuvvet, kendiliğinden harekette Osmanlı kuvvetini vücude getiren insanların İtalya ordusunu terkip eden insanlardan daha feyizli bulunmuş olmasındadır. Yoksa, sayı, top, tüfek, mühimmat ve fennin verdiği üstünlükler dikkate alınırsa orta çağdan örnek olan Derne "Kuvayı Kalile"sinin son asrın bütün tekemmül feyizlerinden hissesini almış olan bir ordunun karşısında bir gün bile durmaması lazım geldiğini teslim etmek gerekirdi.
Görülüyor ki, eldeki vasıta orta çağdan kalma olsa da, bunun eczası, görülecek iş için adım başında bir emre, bir ihtara ihtiyaç göstermeden kendiliğinden harekette feyzini almış bulunursa, karşısındaki bu hassadan mahrum kaldıkça terakkiler dünyasının en büyük lütûfları ile mes'ut olsa bile muzaffer olamaz!...
Tarih dahi diyor ki, ordular, hemen hepsi gönüllü olan sağlam yapılı ve istidatlı askerlerden mürekkep bulunduğu zamanlarda, yani eski askerlik usulünün sürüp gittiği devirlerde, ordularda "inisiyatif" o derece kendini gösterirdi ki, üstler bu hassanın yokluğundan değil, bilakis çokluğundan endişe ederlerdi. Filhakika, bir ordu cüzü'lerinden her birinin bizzat her işi düşünmekte ve kendiliğinden yapıvermekteki derecesi aşırı olursa cidden endişeye değer. Zira kendiliğinden görülen işler müspet oldukça ne kadar arzuya ve takdire değerse, maksada uymadığı halde de o derece muahezeye değer. Halbuki her hareketin maksada uyması her türlü haller ve şartlar içinde maksadı açık surette görebilmesine bağlıdır ki, bu hususta Kolordulara, Tümenlere kumanda edenlerle bir Tabur, bir Bölük kadrosu içinde ve avcı hattı dahilinde bulunup gördükleri mahdut olanların hükümlerinde ve idraklerinde elbette

fark olmak lazımdır.
Bu sebepledir ki, Talimname kendiliğinden harekete bazı hudutlar çizer ve der ki: Astların hareket istiklalleri keyfi fiil rengini almamalıdır. Harpte büyük başarıların esaslarının en başı olan müstakil faaliyet, gereken haddi aşmamış olanıdır."
Kendiliğinden hareket hassası ile kendilerine kumandanlık etmiş olanları memnun ve hasımlarını pek meyûs etmiş olan urbân mücâhitleri de bu hususta aşırı gittikçe sonuçlar menfi olmuştur.
Her hareketin iyisini ve kötüsünü takdir için bizzat fikir ve muhâkemesini işletmeyi ve fikri muhâkemenin ancak taalluku halinde iş görmeyi itiyat etmek alelıtlak fena olmayabilse de orduda üst makama geçenlerin o makama geçmek için yaşı, tecrübesi ve rütbesi henüz müsait olmayanlardan umumiyetle daha geniş, şümullü ve bilgili kavrayışa sahip bulunmaları kabul edilmek lazım geldiğinden ast, üstün emrettiği hususların mahiyetine akıl erdiremezse de onu tatbike mecbur tutulması ordunun inzibat ruhunun aslı iktizasındandır.
İnisiyatifin haddini bilmeme mertebesine vardırıldığı bir orduda herkes kendi başına buyruk olur. Âmir, maiyet yok; onun için itaat ve inzibat dahi kurulamaz.
Son asır ordularını teşkil eden efrat, eskiden olduğu gibi hemen hepsi kendi gönül rızası ile askerlik hizmetine girenlerden ibaret olmayıp milletin bütün fertleri askerlik hizmeti ile mükelleftir. Arzusu olan da, olmayan da vatani hizmetini görmekle mükellef tutulmuştur ve tutulmalıdır. Bu yolda teşekkül etmiş bulunan ordulardaki eski zamanın ordularında olduğu gibi üstler, aşırı derecedeki inisiyatifi itidal haddine indirmek, onu inzibat ve idare altında bulundurmak düşüncelerinden ötedir. Çünkü bugünkü ordularda hazar vaktinde uzun yıllardır tatbik olunan şiddetli zabıt ve rabıt bir çoklarında hareket istidadını kendiliğinden boğuyor. Bu sebeple bugünkü üstler astlarda inisiyatif uyandırmak için onları uyarmak ve bilhassa muharebede teşvik ve terkib etmek mecburiyetindedirler.
Daha düne kadar Osmanlı ordusunun komutanlarında, subaylarında, erlerinde inisiyatife bedel fikir ataleti görülürdü.
Malumdur ki, bir orduyu terkip eden, umumiyetle her fert, yaşar bir makinenin canlı uzuvları, parçalarıdır. Bu makineyi işleten; her uzvunu, her parçasını harekete getiren vasıta, buharla müteharrik motorlar değildir. O tahrik vasıtası, ordu makinesini vücuda getiren yaşar uzuvların dimağlarındaki kuvvet ve kanlarındaki ruhtur. Bu dimağlarda ve bu kanlarda gereken cereyan kuvveti ve sür'ati bulunmazsa makine durur ve başka hiçbir kuvvet onu işletemez. Böyle bir makinenin devrettirilmesi için herhangi bir, veya birkaç makinistin sanat ustalığı da kifayet ve kefalet edemez. Çünkü bu uyuşuk dimağlardan ve durgun kanlardan teşekkül etmiş yığınlar taş, demir ve odun yığınlarından daha âtıl ve daha sakildir.
Taş ve odun yığınları balya haline konarak küçük bir manivela tatbiki ile kolayca tahrik olunabilirler. Fakat büyük, küçük cüz-i tam balyaları halinde bulunan âtıl dimağlı insan yığınlarının sevki ve tahriki için kuvvetin manivelanın fikir ve ruh varlığından taşıp fışkırması beklenir ve tatbik noktası dimağda, kalpte aranır...
Görülüyor ki, bir yığına ordu demek için o yığının muayyen şekillerinden birinde inkısâmı ve başında bir veya birkaç harekete geçiricinin bulunması kâfi değildir.
Orduda bütün emir sahiplerinin orduya kumanda eden zatlara faal ve fedakâr birer muavin kılan bir "İnisiyatif"in bütün alışkanlıklarını elde etmeleri gerekir. Bunun için başvurulacak vasıtaların aranması lüzumu, matuf olduğu maksadın önemi ile kendini göstermektedir.

Vakıa umumiyetle inisiyatifin lüzumunu ve faydalarını talimnamelerimizin mahsus maddelerinde okuyor ve nazari olarak bunların iyilikleri hakkında pek çok övgülerde bulunuyoruz. Fakat, itiraf olunmalıdır ki, kendiliğinden hareket ve işgörmenin yayılmasını umumiyetle faydalı bir şekle sokarak onun bir mahsus vazife halinde tanınması için alınması gereken sûret hakkında Osmanlı Ordusunda zihin sarfedilmemiş ve bir karara varılmamıştı. Halbuki komutan, subay, er yetiştirmekte takip olunacak esasların, tatbik olunacak terbiye usullerinin, yapılacak talimlerin gayesini, kendiliğinden iş görme hassasının vücutlanmasına bağlı bulmakta şüphe ve tereddüde yer yoktur.

VI

Bizim, Sirenaik'te kumanda ettiğimiz kuvvetlerin eczasında kuvayı maneviye, taarruz fikri ve inisiyatif vasıflarının var olduğundan bahsedilmiştir.
Fakat, bu noktada bütün açıklığı ile canlandırılması gereken bir hakikat-i mahza vardır ki, o da sıcak kanlı Afrika evlatlarında o saydığımız cengaverane vasıfların fiil halinde kendilerini göstermeleri, birtakım âteşin ruhların Afrika göğünde görünüp uçmasıyla başlar.
Aşağıdaki birkaç satırı, Derne karargâhına ve Kasr-i Hârûn, Rabat, Seyid Abdullah sırtlarına bir yıllık hayatımızı birlikte bağladığımız arkadaşlarıma ithaf ediyorum.
"Zâbit ve Kumandan"ın türlü bahislerini ve bilhassa hayatı istihkaar, taarruz fikri ve kendiliğinden hareket gibi yüksek vasıflarını okurken ve bunlar için zihnimde müşahhas misaller ararken Derne Kuvvetleri harp nizamını şöyle gözümün önünden geçiriyordum:
Şark kolu, Beraasa kolu, Dirse kolu, Hase kolu, Ubeydat kolu, Aile-i Mansur kolu, Birinci Tabur, İkinci Tabur, Topçu Taburu, Mitralyöz Bölükleri, Temessükiyet, Suse Müfrezeleri.
Ve bunların başlarında Hacı Eminler, Aliler, Mümtazlar, İsmail Hakkılar, Halimler, Nurettinler, Rüsuhîler, Fehmiler, Ahmetler, Hamdiler, Hüseyinler, Saffetler, Reşitler, Eşrefler, Fuatlar ve bunların arkadaşları.
Umum Bingazi kuvvetleri harp nizamına bakmak istesek, bu yazılarımız, bütün bu kahramanları taşıyacak kadar genişlemekten aciz kalır.
Şimdi notlarıma bakıyorum ve orada, bu saydığım imzalar üstünde muhtelif tarihlerde ve muhtelif muharebe safhalarında okumuş, askerlik ruhuna safa verici ve bütün askerler için örnek tutulmaya yaraşır misalleri havi yüzlerce raporlar, takrirler buluyorum.
Bunlardan bazılarının bazı cümlelerini o, kıymetli asker arkadaşların hürmet ve tebcille anılmasına vesile olmak üzere aynen derc ediyorum.
"Muhayyile zaviyesi urbanı ile dün gece ileri karakoldaydım. Bugün, gün doğmasıyla beraber (Seyid Abdullah) cihetinden çıkmak isteyen bir düşman kuvvetine taarruz ettim. Çıkamadı. İki kişimiz yaralandı. Ehemmiyete değer bir şey yoktur.
"Düşman saat 4'te Garp cihetine bir tabur, Şark cihetine bir bölük çakırdı. Yanımdaki ileri karakol kuvveti ile hemen düşmanın taburuna taarruz etmek üzere yürüdüm. Bunun üzerine düşman taburu geriye, istihkamlara çekildi; Şark'taki bölüğün de avcı siperlerine döndüğünü gördüm."
"Saat 11'de Kireçocağı sırtlarına ilerlemiş olan düşman üzerine Şark urbanı, Muhafıziye ve Birinci Taburdan bulunan kuvvetle taarruz ettim."

"Düşmanın hatt-ı asli istihkamından 500 metre ileride yaptığı avcı siperlerindeki kuvvetine taarruz ettim. Düşmanı hatt-ı asliye kadar takip ettim. İstihkâmın önündeki tel örgülerini ve büyük kazıkları söküp attım. Tarassut kulesi gündüz rüzgârdan yıkıldığı için onu tahrip etmek nasip olmadı -suret-i mahsusada emrolunmuştu.- Bununla beraber sair tarassut mevkileri ile topçu amplasmanlarının ve avcı siperlerinin bir kısmını tahrip ettim."
"Düşman bütün kuvvetiyle ilerliyor. Ben, siz gelinceye kadar düşmanı tevkif için taarruz ediyorum."
"Düşman, dün akşam işgal ettiği sırtlarda istihkam inşasıyla meşgul olmaktadır. Topçusu yol üzerindedir. Garp istihkamının önünde üç düşman taburu (Temessükiyet)e doğru ilerlemektedir. Ben (Vâdi-i Bû Misafir) cihetindeyim. Taarruz için emrinize intizar ediyorum."
"Mitralyözün ilerisinde, dar geçit yol üzerinde düşmanı kovaladık.
Hacı Emin, Kasım, Saffet Efendilerle miktar-ı kâfi muhâfızîye ile bulunuyoruz.
Şimdi mitralyözü de ilerletmek üzere mitralyöze geldim. Onlar da ilerliyorlar. Cemil Efendiye emirlerinizi tebliğ ettim. Tekrar vazifemiz başına gidiyorum. Kıt'amız, her kabileden mürekkeptir."
Emir-i âlileri üzerin 9 neferle Garp istihkâmının 800 metre karşısına geldim.
Mülâzım Osman Bey de üç neferle (Seyid Abdullah) cihetinden bize doğru geliyor. Yüzbaşı Hacı Emin Efendinin de Vâdi cihetinden taarruz etmek üzere ilerlemekte olduğunu görüyorum."
Askeri, Rüsuhî, Nurettin, Ethem yaralandılar. Fakat diğer arkadaşlar daha yaralanmadılar! Onun için düşmanı takibe devam ediyorum."
Topun birinin nişangâh yuvası bozulduğundan endaht kaabil değil. Birinin de hartuç sürgüsü kırılmıştır, el ile imla olunuyor. (Mecmuu zaten iki idi). Eğer mutlaka lazım ise bununla ateşe devam edebilirim.
"Şark kuvvetleri ile Garp ileri karakol mevziine geldim. Ne cihete taarruz edeyim?"
"(Vâdi-i Bû Misafir) den ilerleyerek boyun noktasını işgal etmek suretiyle ricat hattımızı kesmek isteyen düşman üzerine Mülâzım Kasım Efendi kumandasında bulunan 70 kişilik (Aile-i Mansur) ve (Şellâvî) mücahitlerini de alıp taarruz ettim. Saat 10.30'da düşmanın iki taburu ile çarpıştık. Düşman ricata mecbur edilmiştir."
"100 kişi kadar mücahit ve muhâfızîye efrâdı ile düşmanın (Eritre) taburuna taarruz ettim. 500 metreye kadar yaklaştım. İstihkâmlar üzerimize ateş açtı.
Sağ kolumdan kurşunla yaralandım. Çok kan kaybediyorsam da askerin kuvve-i maneviyesini bozmamak için hatt-ı harpten çekilmeyeceğim. Ölürsem, yanımda Remzi Efendi vardır. Benim de kuvvetimi idare eder."

C'in
Kültür Hizmeti

c Atatürk'ün Yazdığı Yurttaşlık Bilgileri
Bülent Tanör
c Kurtuluş (Türkiye 1918-1923)
c Kuruluş (Türkiye 1920 Sonraları)
Prof. Dr. Sina Akşin

c Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi I
c Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi II
Prof. Dr. Macit Gökberk
c Aydınlanma Felsefesi, Devrimler ve Atatürk
Yunus Nadi
c Türkiye'yi Sokakta Bulmadık
Falih Rıfkı Atay
c Baş Veren İnkılapçı (Ali Suavi)
Bâki Öz
c Kurtuluş Savaşı'nda Alevi-Bektaşiler
Prof. Dr. Tarık Zafer Tunaya
c Devrim Hareketleri İçinde Atatürkçülük
Sabahattin Selek
c Milli Mücadele (Büyük Taarruz'dan İzmir'e)
İsmail Arar
c Atatürk'ün İzmit Basın Toplantısı
Prof. Dr. Niyazi Berkes
c 200 Yıldır Neden Bocalıyoruz I
c 200 Yıldır Neden Bocalıyoruz II
Ceyhun Atuf Kansu
c Devrimcinin Takvimi
Paul Dumont-François Georgeon
c Bir İmparatorluğun Ölümü (1908-1923)
Ali Fuat Cebesoy
c Sınıf Arkadaşım Atatürk I
c Sınıf Arkadaşım Atatürk II
Abdi İpekçi
c İnönü Atatürk'ü Anlatıyor
Paul Dumont
c Atatürk'ün Yazdığı Tarih: Söylev
Kılıç Ali
c İstiklâl Mahkemesi Hatıraları
Prof. Dr. Niyazi Berkes
c Batıcılık, Ulusçuluk ve Toplumsal Devrimler I
c Batıcılık, Ulusçuluk ve Toplumsal Devrimler II
S. İ. Aralov
c Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Hatıraları I
c Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Hatıraları II
Sabahattin Selek
c İsmet İnönü'nün Hatıraları
Nurer Uğurlu
c Atatürk'ün Yazdığı Geometri Kılavuzu
George Duhamel

c Yeni Türkiye Bir Batı Devleti
Bülent Tanör
c Türkiye'de Yerel Kongre İktidarları
Prof. Dr. Suna Kili
c Atatürk Devrimi-Bir Çağdaşlaşma Modeli
Falih Rıfkı Atay
c Atatürk'ün Bana Anlattıkları
Reşit Ülker
c Atatürk'ün Bursa Nutku
Prof. Dr. Tarık Zafer Tunaya
c İslamcılık Cereyanı - I
c İslamcılık Cereyanı - II
c İslamcılık Cereyanı - III
M. Şakir Ülkütaşır
c Atatürk ve Harf Devrimi
Kılıç Ali
c Atatürk'ün Hususiyetleri
Mustafa Kemal
c Anafartalar Hatıraları
Ecvet Güresin
c 31 Mart İsyanı
Doğan Avcıoğlu
c 31 Mart'ta Yabancı Parmağı
Metin Toker
c Şeyh Sait ve İsyanı
Süleyman Edip Balkır
c Eski Bir Öğretmenin Anıları
Yunus Nadi
c Birinci Büyük Millet Meclisi
Kemal Sülker
c Dünyada ve Türkiye'de İşçi Sınıfının Doğuşu
Prof. Dr. Neda Armaner
c İslam Dininden Ayrılan Cereyanlar: Nurculuk
Fazıl Hüsnü Dağlarca
c Destanlarda Atatürk, 19 Mayıs Destanı
Yunus Nadi
c Mustafa Kemal Paşa Samsun'da
İsmet Zeki Eyuboğlu
c İrticanın Ayak Sesleri
Nuri Conker
c Zâbit ve Kumandan